

ISSN 1300-4689

Erciyes

Aylık Fikir Sanat Dergisi

46. YIL

YIL: 46

SAYI: 545

MAYIS 2023

Aylık Fikir ve Sanat Dergisi

(Ulusal Hakemli Dergi)

ISSN: 1300-4689

Sahibi ve Yazı İşleri Müdürü

Âlim GERÇEL

Genel Yayın Müdürü

Ömer BÜYÜKBAŞ

Genel Yayın Danışmanı

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ

Genel Yayın Yönetmeni

Mehmet BİLGEHAN

Halkla İlişkiler

Mehmet ÇAYIRDAĞ

Yaşar ELDEN

Düzenleyiciler

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN, Prof. Dr. Remzi KILIÇ

Dr. Ahmet KAYASANDIK,

Öğr. Gör. Mehmet BİLGEHAN

HAKEM HEYETİ

Prof. Dr. Ahmet BURAN (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Ahmet CİHAN (İstanbul Medeniyet Üniv.)

Prof. Dr. Önder ÇAĞIRAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Bayram DURBİLMEZ (Hacı Bektaş Veli Üniv.)

Prof. Dr. Kemal GÖDE (Süleyman Demirel Üniv. Emekli)

Prof. Dr. İlyas GÖKHAN (Niğde Ömer Halisdemir Üniv.)

Prof. Dr. Tuncer GÜLENSOY (Erciyes Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN (Ege Üniv., TDK Bşk.)

Prof. Dr. Abdurrahman GÜZEL (Başkent Üniversitesi)

Prof. Dr. Zekeriya KARADAVUT (Akdeniz Üniversitesi)

Prof. Dr. M. Metin KARAÖRS (Erciyes Üniv. Emekli)

Prof. Dr. Zeki KAYMAZ (Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa KESKİN (Erciyes Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Atabey KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Remzi KILIÇ (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN (Hacettepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Nevzat ÖZKAN (Erciyes Üniversitesi)

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN (Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Esma ŞİMŞEK (Fırat Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa TURAN (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Fikret TÜRKMEN (Ege Üniversitesi, Emekli)

Prof. Dr. Ali YAKICI (Gazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Osman YILDIZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)

(Not: Soyadlarına göre alfabe sırasıyla)

Yazışma Adresi

Erciyes Dergisi, P.K. 218, 38002 KAYSERİ
Telefon – Belgeç: 0 532 725 37 13 -0 352 231 73 03

İdare Yeri

Sahabiye Mahallesi Muhtarlığı
Kalenderhane Sokağı, Nu.: 8
38010 Kocasinan/KAYSERİ

Ağ sayfası: www.erciyesdergisi.com.tr

E-posta: bilgi@erciyesdergisi.com

alimgercel@gmail.com

Türklüğü Dirilten Ötüken Yıştan “Erciyes’e”
Âlim GERÇEL.....1

Ozantürk Mahlasının Poetik ve Kültürel Kimlik İnşası: “Tanrı Türk’ü Yarattı” Şiiri Üzerinden Bir İnceleme
Mehmet BİLGEHAN.....5

Modern Dünyada Dilin Yorulması
Gülşen BİLGEHAN.....10

“Çattılar Kazan Taşını” Türküsünde Gelinlik Ritüeli ve Geçiş Sembolizmi
Erkan ŞAHİN.....15

Konuşmada Sözcükler: Anlam, İçerik ve Kavramlar
Kamuran FİLİZ.....18

Düşünce ve İnanç Dünyasıyla Türkler
Osman KARAKEBELİ.....23

Dizgi ve Tasarım

Mehmet BİLGEHAN

Hakan TOPUZOĞLU

www.erciyesdergisi.com.tr

İnternet Sayfasında Yayınlanmaktadır.

İndirme ücretsizdir, satılmaz!

Yazılarınızı

E-posta: mebilgehan@gmail.com

Giriş

Dağlar, insanlık tarihinin şafağında bu yana yeryüzünün gökyüzüne uzanan en gizemli, en heybetli ve kutsal mabetleri olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. İnsanoğlu, varoluşunun o çetin ve karmaşık serüveninde, fani dünyadan sıyrılıp sonsuzluğa dokunabilmek için daima başını yukarıya, o aşılmaz doruklara kaldırmıştır. Bu yöneliş, kadim inanç sistemlerinde salt bir coğrafi hayranlık değil; insanın kendi içindeki aşkınlık arayışının, sarp kayalıklarda tecelli eden ilahi bir yansımasıdır. Göğe doğru yükselen her bir kütle, yer ile gök arasındaki o sessiz ve kopmaz bağın yeryüzündeki anıtsal mühürleri olarak kabul edilmiştir.

Bu kutsal yöneliş, özellikle bozkırın haşın rüzgârlarıyla yoğrulan Türk milletinin kadim şuurunda eşsiz ve derin bir anlam kazanmıştır. Göksel olana duyulan bu derin hürmet, beynimizin en kadim kodlarına kazanmış, inancın ve varoluşun nörobiyolojik bir yansıması olarak tabiatla bütünleşmiştir. Kadim atalarımız için ulu dağlar ve o dağları saran kutsal ormanlar, sıradan birer tabiat unsuru olmanın çok ötesinde, ulu yaratıcının, yani Tengri'nin yeryüzündeki kudretli nefesiydi. Zihinlerdeki bu derin kodlama, doğanın o dilsiz ihtişamını, milleti bir arada tutan ve ona yaşama gücü veren ruhani bir merkeze dönüştürmüştür.

İşte bu ruhani merkezin tarihteki en muazzam ve en efsunlu tecellisi, şüphesiz ki “Ötüken Yiş” olmuştur. Ötüken, sadece coğrafi bir haritada işaretlenmiş ulu bir dağ silsilesi veya sık bir orman değil; Türklüğün kalbinin attığı, devletin kut bulduğu ve milletin küllerinden yeniden doğduğu o mukaddes ana rahmidir. O kutlu coğrafya, fırtınalarla savrulan bozkır boylarına nizam veren, onlara sabrı, direnişi ve yüksek idealleri fısıldayan dilsiz bir bilge olarak asırlarca ufku beklemiştir. Orada esen her rüzgâr, asil bir ruhun yeryüzüne yayılışının habercisi olmuştur.

Ancak zamanın acımasız dişlileri ve tarihin o amansız yürüyüşü, bu kadim milleti asıl yurdundan koparıp ufku ötesindeki yeni ufuklara, meçhul diyarlara doğru uçsuz bucaksız bir göçe zorlamıştır. At

sırtında kıtalar aşan o isimsiz kahramanlar, sadece çadırlarını ve kılıçlarını değil, Ötüken'in o sarsılmaz ruhunu, ulu dağların kutsiyetini ve göğe olan o kadim sadakatlerini de yüreklerinde taşımışlardır. Zira mekânlar değişse de, insanın zihnindeki o kutsal eksene duyulan muazzam ihtiyaç asla yok olmaz; aksine yeni bir bedende, yeni bir coğrafyada yeniden ete kemiğe bürünmeyi bekler.

Anadolu'nun kapıları bu kadim millete açıldığında, bozkırın çocukları, içlerindeki o devasa manevi boşluğu dolduracak, devletin ve milletin ruhunu etrafında yeniden kenetleyecek yeni bir “Ötüken” aramışlardır. Sadece bereketli topraklar veya savunan kaleler değil, ruhlarını yaslayabilecekleri, inançlarını göklere ulaştıracakları ulu bir direk, yeni bir kozmik eksen (axis mundi) gereklidir. İşte tam bu tarihi ve ruhani arayışın en karanlık, en çetin anında, Orta Anadolu'nun kalbinden göğü delen bir ihtişam yükselmiş ve koca bir milletin ufku aydınlanmıştır.

O ihtişamın adı Erciyes'tir. Kayseri'nin ufkunda vakarla yükselen bu karlı ve sönmüş volkan, bozkırın yorgun çocuklarına o çok özledikleri, generinde taşıdıkları Ötüken Yiş'in görkemini bütün haşmetiyle yeniden hatırlatmıştır. Erciyes, o andan itibaren sadece eteklerine yurt kurulan sıradan bir dağ değil; Türklüğün o sönmeyen ateşini yeniden harlayan, binlerce kilometrelik bir hasreti dindiren ve Orta Anadolu'yu yeni bir Ötüken'e dönüştüren

ebedi bir taht olmuştur. Bu makale, işte bu muazzam ruh göçünün, Ötüken'in derin ormanlarından Erciyes'in beyaz doruklarına uzanan o sessiz ve ulu dirilişin gönül dilindeki hikâyesidir.

Ötüken Yiş kavramı, kadim metinlerde ve Orhun Abidelerinde yalnızca bir sığınak olarak değil, devletin ve milletin "İl" (devlet) olma vasfını koruduğu yegâne kutsal alan olarak zikredilir. Bu kutsiyet, dağın ve ormanın insan psikolojisi üzerindeki o sarmalayıcı, koruyucu ve yüceltici etkisinden beslenir. O ulu ağaçların kökleri toprağın derinliklerindeki sırlara uzanırken, dalları gökyüzüne, yaratıcı kudrete doğru uzanarak yer ile gök arasında muazzam bir köprü kurar. Bu köprü, insanın zihnindeki karmaşayı dindiren ve ona evrendeki asli yerini hatırlatan sarsılmaz bir nizamın, yani Töre'nin bizzat doğadaki yansımasıdır.

Orta Asya'nın o acımasız ve uçsuz bucaksız steplerinde, hayatta kalmanın ötesinde bir ülküye sarılmak, ancak böylesi ulu bir merkezin varlığıyla mümkündü. Eski Türklerin dağlara atfettiği kutsiyet, insan beyninin yücelik ve huşu duygularını işleyen o kadim sinir ağlarıyla derinden bir ahenk içindeydi; yukarı bakmak, sadece fiziksel bir eylem değil, aynı zamanda ruhani bir şahlanıştı. Ötüken, bu şahlanışın coğrafi bedeni idi ve millet ne zaman o bedenden uzaklaşsa, dağılıp parçalanmanın eşğine geliyordu. Zira o dağlar, sadece toprağı değil, ortak hafızayı ve kolektif bilinci de bir arada tutan görünmez bağlardı.

Türkler, tarih sahnesinde batıya doğru devasa dalgalar hâlinde akarken, yitirdikleri Ötüken'in acısını yüreklerinin en mahrem odalarında, sessiz bir ağıt gibi taşıdılar. Atların toynakları yeni toprakları çiğnerken, gözler ufukta hep o bulutları delen, insana acziyetini hissettirirken aynı zamanda ona sönmez bir hedef duygusu aşıl原因 bir heybet arıyordu. Her yeni vatan, asıl yurdun kutlu hatırasını yaşatacak bir coğrafi anıta, taştan ve kardan örülmüş bir şahide muhtaçtı. Çünkü ulu bir dağın gölgesi olmadan kurulan çadırlar, ruhen hep biraz savunmasız, hep biraz köksüz hissediyordu.

Anadolu'nun bağrına ulaşıldığında, bu toprakların yabancı ve çetin doğası karşısında yeni bir ruhani kilit taşına ihtiyaç duyuldu. Orta Anadolu'nun uçsuz bucaksız sarı bozkırlarında ilerleyen yorgun

atlılar, ufuk çizgisini yırtarak göğe yükselen o devasa beyaz kütleli, Erciyes'i gördüklerinde adeta bin yıllık bir rüyadan uyanmış gibi oldular. O an, bir coğrafyanın keşfi değil; binlerce kilometre ötede bırakılan Ötüken'in asil ruhunun, Erciyes'in şahsında bu yeni vatanda yeniden tecelli ediyordu. Erciyes, o günden sonra yalnızca Kayseri'nin değil, Anadolu'ya kök salmaya yemin etmiş bir milletin yeni ulu dağı oldu.

Erciyes'in sönmüş bir volkan olması, bu muazzam benzeşimi daha da efsunlu ve derin bir felsefi zemine taşır. Geçmişin o hırçın, yakıcı ve dünyayı titreten lavları nasıl ki zamanla soğuyup yerini asil ve ağırbaşlı bir kütleyle bıraktıysa, Türk milletinin bozkırlarda kopan o fırtınalı tarihi de Anadolu'nun bu kutlu dağında sükûnete ve kalıcılığa erişmiştir. İçinde sönmüş kraterler taşıyan bu dağ, dışarıdan ne kadar sakin görünse de, derinlerinde asırların mücadelesini, acılarını ve dirilişlerini saklayan bilge bir karaktere sahiptir. Bu yönüyle Erciyes, sadece doğanın değil, aynı zamanda bu topraklarda var olma mücadelesi veren insanın iç dünyasının da kusursuz bir aynasıdır.

Bu dağın eteklerinde kurulan yeni hayatlar, farkında olmadan o ulu zirvenin dilsiz terbiyesinden geçmiştir. Sabah işine giden esnaf, toprağını süren çiftçi veya okul yolundaki bir çocuk, başını kaldırıp o beyaz doruklara her baktığında, aslında Ötüken'den bu yana nesilden nesile aktarılan o "sabır, direnç ve yüksek idealler" dersini yeniden talim etmiştir. Dağın o sarsılmaz ve ebedi duruşu, fani insan ömrünün kargaşası içinde değişmeyen, yıkılmayan ve hep daha iyiye işaret eden bir kutup yıldızı vazifesi görmüştür. Erciyes, böylece yalnız bir manzara olmaktan çıkmış, karakterleri yontan ulu bir ustaya dönüşmüştür.

Dağın kışın büründüğü o ağırbaşlı beyaz örtü, geçmişin tüm yorgunluklarını ve dökülen kanları örten, millete yepyeni, temiz bir sayfa açan o ruhani arınmanın simgesidir. O dondurucu soğğun ve uğuldayan rüzgârın ortasında insan, kentin ve gündelik hırsların bütün sahte gürültülerinden sıyrılıp kendi iç sesiyle baş başa kalır. Tıpkı eski kamların kutsal mağaralarda kainatın sırlarını dinlediği gibi, Anadolu insanı da Erciyes'in o dilsiz sükûnetinde zamanı yavaşlatır ve varoluşun en yalın haliyle yüz-

leşir. Zirvelerden süzülen sessizlik, insanın kibrini yutan ve ona evrendeki o mütevazı ama şerefli yerini gösteren devasa bir tefekkür alanıdır.

Erciyes'in etrafında örülen tarih, farklı medeniyetlerin izlerini taşısa da, o kütlelinin asıl ruhani fethi, bozkırın çocuklarının ona yüklediği o kadim anlamla gerçekleşmiştir. Bu dağ, sadece eteklerindeki yerleşim yerlerinin değil, Selçuklu'nun inşasından Osmanlı'nın ufkuna kadar uzanan o büyük cihanşümül düşüncenin de sessiz şahidi olmuştur. Ufku kesen bu soğuk kaya parçası, Orta Anadolu'nun dili, tarihi ve sessizce atan kalbi haline gelerek, yüzyıllar boyunca bu toprakların kültürel kimliğini ilmek ilmek dokumuştur. Orada esen rüzgâr, asırlar öncesinin ağıtlarını ve söylenmemiş destanlarını bugüne taşıyan ebedi bir masalcıdır.

İnsanlık tarihi boyunca dağlar, sırlarını hiçbir zaman tamamen açık etmeyen esrarlı varlıklar olmuşlardır. Erciyes de böyledir; güneşin her farklı açısında, her mevsimin dönüşünde ve üzerine çöken her siste, insana yepyeni bir hikâye, farklı bir düşünce fısıldar. O ulu zirveye her bakış, insanın sadece fiziksel bir yukarı çıkma isteğini değil; ilimde, irfanda ve sabırda kendi içsel doruklarına ulaşma arzusunu kışkırtır. Çünkü zirve, hedeflenen o mutlak kemaletin, hiçbir zaman tam olarak ulaşılamasa da uğrunda bir ömür feda edilecek o yüksek idealin taştan yansımasıdır.

Bu bağlamda Erciyes, Anadolu Türklüğü için bir sığınak olmaktan çok, onu daima uyanık tutan, daima yüksekleri hedeflemesini emreden manevi bir kırbaştır. Tıpkı Ötüken'de olduğu gibi, dağın varlığı milletin varlığının, dağın ihtişamı devletin ihtişamının teminatı gibi algılanmıştır. İnsan kendi fani gündelik telaşları içinde kaybolduğunu hissettiğinde, gözlerini ufuktaki o sarsılmaz kütleyle çevirir ve o değişmez kalıcılık karşısında ruhunu yeniden hizaya sokar. Geçici olanın acısı, ebedi olanın gölgesinde eriyip giderken, milletin ortak hafızası o kayalıkların arasında sonsuza dek muhafaza edilir.

Bir zamanlar Ötüken'in derin yışlarında duyulan o rüzgâr uğultusu, bugün Erciyes'in kar fırtınalarında aynı frekansta yankılanmaktadır. İki de aynı nörobiyolojik huşuyu, aynı inançsal titreyişi ve aynı sarsılmaz aitlik hissini uyandırır. Dağ, insanın içine yerleşen, orada kendi yankısını bulan ve aklın sınırlarını

aşarak gönlün o engin coğrafyasında taht kuran devasa bir aynadır. O aynaya bakanlar, yalnızca volkanik bir taş kütleli değil; binlerce yıllık bir şanlı tarihin, yıkılıp yeniden dirilmelerin ve sonsuzluğa uzanan bir yürüyüşün görkemli özetini görürler.

Sonuç olarak, Ötüken'den kopup gelen o ulu ruh, Erciyes'in bağrında ete kemiğe bürünmüş ve Anadolu'nun sert ikliminde yeni bir kutlu merkeze dönüşmüştür. Bu sadece iki dağın fiziki yer değiştirmesi değil, koca bir milletin varoluşsal eksenini yeniden kurarak küllerinden doğmasıdır. Erciyes, bozkırın çocuklarının kalbinde taşıdığı o kadim ve kayıp Ötüken'in yeryüzündeki son ve ebedi suretidir. Zira dağların asıl ihtişamı toprağa basmalarında değil, bir milletin ruhunu göklere taşımalarında gizlidir.

Sonuç

Doğudan batıya doğru esen o büyük tarih kasırgası, Türk milletini sadece yeni ufuklara savurmakla kalmamış; aynı zamanda onun kalbindeki o ezeli ve ebedi dağ kültürünü de devasa bir miras olarak omuzlarına yüklemiştir. Ötüken Yış'ın o mukaddes ormanlarından süzülen kadim inanç, bozkırın sapsarı denizini aşarak Erciyes'in o bembeyaz, ulu doruklarında yepyeni bir can bulmuştur. Bu muazzam devamlılık, coğrafyaların ve asırların ne kadar değişirse değişsin, bir milletin genlerine işlenmiş o ruhani eksen arayışının asla kopmadığının en sarı ve en muazzam ispatıdır. Ötüken'de atılan o kutlu maya, Erciyes'in volkanik bağrında pişmiş ve Anadolu'nun ebedi mührüne dönüşmüştür.

Erciyes, sadece Ötüken'in coğrafi bir alternatifi veya uzak bir ikizi değildir; o, yitirilmiş bir cennetin bu topraklardaki ruhani varisidir. O karlı zirvenin karşısına geçip baktığımızda içimizde uyanan o derin huşu, binlerce yıl önce bozkırın ortasında atalarımızın hissettiği o aynı ilkel, ama bir o kadar da yüce teslimiyet anıdır. Dağın insanda uyandırdığı o sarsılmazlık, direnç ve zamanın ötesinde olma hissi, fani varlığımızın geçici dünyevi acılarını yutup bizi koca bir tarihin parçası yapar. Erciyes, işte bu manevi bağı kesintisiz bir biçimde yarına taşıyan o ölümsüz köprünün ta kendisidir.

Dışarıdan ne kadar ulaşılamaz, ne kadar soğuk ve ne kadar sükût içinde görünürse görünsün, bu

dağ tıpkı milletin kaderi gibi içinde sönmüş ateşler, atlatılmış badireler ve saklı kalmış devasa kıyametler barındırır. Erciyes'in o volkanik geçmişi, defalarca yıkılıp defalarca yeniden dirilen, küllerinden devletler kuran bu necip milletin içsel mücadelesinin taştan ve topraktan yontulmuş devasa bir metaforudur. Bugüne bakan o ağırbaşlı ve bilge yüzü, o büyük yangınların ardından ulaşılan o sarsılmaz ve olgun bilgeliğin yeryüzündeki yegâne suretidir. Bu dağ, yalnızca tabiata değil, aynı zamanda bizim sönmeyen umutlarımıza ve direncimize de ayna tutar.

Şehirlerin o boğucu kargaşasında, modernitenin o ruhsuz hızında kaybolduğumuz anlarda, başımızı ufka doğru çevirmemiz işte bundandır. Binlerce yıl önce ulu bir kamın Ötüken ormanlarında hissettiği o arınma ve yenilenme duygusunu, bugün modern insan Erciyes'in eteklerinde esen rüzgârın sesinde aramaktadır. Dağ, değişen dünyanın ortasında değişmeyen o mutlak hakikati; sabrı, vakarı ve daima göklere doğru yükselme idealini bize sessizce hatırlatır. O, gürültünün ortasındaki yegâne sessizlik yurdumuz ve ruhumuzun o en ıssız ama en aydınlık inziva mekânıdır

Netice itibarıyla anlarınız ki, Ötüken yalnızca Orta Asya haritalarında kalmış belirli bir koordinat değil, bir milletin bağımsızlık, birlik ve aşkınlık şuurudur. Ve o ulu şuur, Anadolu'ya ayak basıldığı günden bu yana Erciyes'in o bulutları delen doruklarında, o bembeyaz karların altında ebediyen taht kurmuştur.

Dağlar yürütülemez de, bir milletin kalbi, kendi inancını ve kutlu dağına nereye giderse gitsin o ihtişamıyla yeniden inşa etmeye muktedirdir. Kayseri'nin ufkunda beliren o devasa heybet, sadece bozkırın ortasında yükselen bir doğa anıtı değil; Türklüğün küllerinden doğarak gökyüzüne attığı o en asil ve en dilsiz imzadır.

Bugün Erciyes'e her bakışımızda, yüzümüz sadece soğuk karları ve sarp kayalıkları değil; asırların ötesinden süzülüp gelen bir tarihi, dökülen terleri ve göğe açılmış görünmez duaları seyreder. Bu yüce doruk, geçmişin dilsiz şahidi olduğu kadar, geleceğe doğru atılacak o iddialı adımların da sarsılmaz pusulasıdır. İnsanoğlunun o bitmek bilmeyen fani telaşları sürüp giderken, Türklüğü di-

rilten o kadim ruh, Erciyes'in şahsında sonsuzluğun kapısında vakarla nöbet tutmaya devam edecektir. Zaman akacak, çağlar değişecek; lakin bu kutlu dağın bize fısıldadığı o ebedi nizam ve bitimsiz yükseliş arzusu, kalplerimizde ilk günkü gibi sönmeyen yanmayı sürdürecektir.

Bu yönüyle Erciyes, yalnızca geçmişin hatırasını taşıyan bir sembol değil, aynı zamanda geleceğe yön veren canlı bir kültürel hafıza merkezidir. Ötüken'den kopup gelen tarihî şuur, Erciyes'in doruklarında sadece korunmamış; Anadolu'nun ruhuyla birleşerek yeniden yorumlanmış, yeni bir vatana aidiyet duygusunu derinleştirmiştir. Bu nedenle Erciyes'e bakmak, yalnızca bir dağı seyretmek değil; milletin hafızasında saklı kalan direnişi, sürekliliği, inancı ve yüksek ülküyü yeniden hatırlamaktır. Dağın sessizliği, geçmişin gür sesini bugüne taşırken, onun vakur duruşu da geleceğe yürüyen nesillere köklerini unutmadan yükselmenin mümkün olduğunu fısıldar.

Sonuç olarak Ötüken ile Erciyes arasındaki bağ, coğrafi bir benzerliğin ötesinde, Türk milletinin tarih boyunca taşıdığı kutsal merkez arayışının ve varoluş iradesinin sembolik ifadesidir. Ötüken, eski yurdun kutlu hafızası olarak ne kadar derin bir anlam taşıyorsa,

Erciyes de Anadolu'da yeniden kurulan hayatın, devlet fikrinin, kültürel sürekliliğin ve manevi dirilişin o derece güçlü bir nişanesidir. Bu makalede ortaya konulan düşünce, dağların yalnızca tabiatın heybetli unsurları değil, milletlerin ruhunu, hafızasını ve idealini taşıyan kadim anıtlar olduğunu göstermektedir. Ötüken'den Erciyes'e uzanan bu manevi çizgi, Türk tarihinin yalnızca geçmişte kalmış bir hatıra değil, bugünü anlamlandıran ve geleceği aydınlatan ebedî bir yükseliş fikri olduğunu bir kez daha ortaya koymaktadır.

Ötüken'den Erciyes'e uzanan bu manevi çizgi, Türk milletinin yalnızca mekân değiştirmedeğini, ruhunu da yeni coğrafyalarda yeniden kurduğunu gösterir. Erciyes, Anadolu'da kök salan bu kadim hafızanın, direncin ve yükseliş idealinin sessiz fakat görkemli sembolüdür. Bu yüzden dağlar, yalnızca toprağın değil, milletlerin hafızasını göğe taşıyan ebedî anıtlardır.

OZANTÜRK MAHLASININ POETİK VE KÜLTÜREL KİMLİK İNŞASI: “TANRI TÜRK’Ü YARATTI” ŞİİRİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Mehmet BİLGEHAN

Özet

Bu çalışma, Bayram Durbilmez’in “Ozantürk” mahlasıyla kaleme aldığı “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiirini poetik ve kültürel kimlik inşası bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. “Ozantürk” mahlası, yalnızca şairin kullandığı bir takma ad değil; ozanlık geleneği, Türk kimliği, milli hafıza, töre, kut, destanı bilinç ve kültürel aidiyet unsurlarını bir araya getiren poetik bir üst kimliktir. Bu bağlamda “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, Ozantürk mahlasının anlam alanını somutlaştıran önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir. Şiirde Tanrı, Türk, Oğuz Kağan, Bozkurt, Dede Korkut, Atatürk, ay-yıldız, töre ve kut gibi imgeler etrafında tarihî, mitolojik, dinî ve millî bir kimlik evreni kurulmaktadır. “Tanrı Türk’ü yarattı” nakaratı, şiirde hem ritmik hem de ideolojik bir merkez oluşturmakta; Türk kimliği yaratılış, kut, töre, kabramanlık, merhamet ve tarihî süreklilik ekseninde yüceltilmektedir. İnceleme sonucunda şiirin, Ozantürk mahlasının poetik kimliğini milli-romantik ve destanı bir söylemle görünür kıldığı; mahlasın şairin bireysel imzasından öte kültürel bir temsil makamına dönüştüğü sonucuna ulaşılmıştır.

Anahar Kelimeler: Ozantürk, Bayram Durbilmez, mahlas, Türk kimliği, Tanrı Türk’ü Yarattı, töre, kut, Oğuz Kağan, Dede Korkut, Atatürk, kültürel hafıza.

Abstract

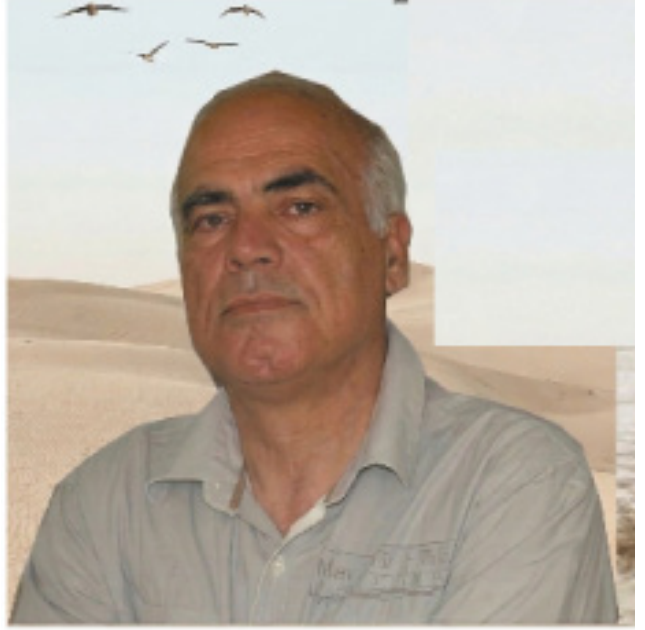
This study examines Bayram Durbilmez’s poem “Tanrı Türk’ü Yarattı,” written under the pen name “Ozantürk,” in the context of poetic and cultural identity construction. The pen name “Ozantürk” is not merely a literary pseudonym; rather, it functions as a poetic supra-identity that brings together the tradition of minstrelsy, Turkish identity, national memory, töre, kut, epic consciousness, and cultural belonging. In this respect, “Tanrı Türk’ü Yarattı” can be considered a significant example that concretizes the semantic field of the pen name “Ozantürk.” The poem constructs a historical, mythological, religious, and national identity universe around images such as God, Turk, Oghuz Khan, the Grey Wolf, Dede Korkut, Atatürk, the crescent-star, töre, and kut. The refrain “Tanrı Türk’ü yarattı” functions as both a rhythmic and ideological center in the poem, elevating Turkish identity through the themes of creation, divine favor, tradition, heroism, compassion, and historical continuity. The study concludes that the poem makes visible the poetic identity of the pen name “Ozantürk” through a national-romantic and epic discourse, transforming the pen name from an individual signature into a cultural position of representation.

Keywords: Ozantürk, Bayram Durbilmez, pen name, Turkish identity, Tanrı Türk’ü Yarattı, töre, kut, Oghuz Khan, Dede Korkut, Atatürk, cultural memory.

Giriş

Türk edebiyatında mahlas, yalnızca şairin adını gizleyen veya şiirin sonunda kullanılan teknik bir imza değildir. Özellikle âşık ve ozanlık geleneğinde mahlas, şairin poetik kişiliğini, dünya görüşünü, bağlı olduğu kültürel çevreyi ve kendisini konumlandığı estetik geleneği gösteren önemli bir kimlik unsurudur. Mahlas, şairin yalnızca “kim” olduğunu değil, aynı zamanda “nereden konuştuğunu” ve “hangi değerler adına söz aldığını” da ortaya koyar.

Bayram Durbilmez’in kullandığı “Ozantürk” mahlası bu açıdan dikkat çekici bir örnektir. “Ozan” kelimesi, Türk sözlü şiir geleneğini, halk hikmetini, sazlı-sözlü kültürü ve kolektif hafızayı çağrıştırırken; “Türk” kelimesi millî kimliği, tarihî sürekliliği, töreyi ve kültürel aidiyeti temsil eder. Bu iki unsurun birleşmesiyle oluşan “Ozantürk” mahlası, bireysel bir şair imzası olmaktan çok, gelenekle millî kimli-

ğin kesiştiği poetik bir makam hâline gelir.

Bu çalışmada Ozantürk mahlasının poetik ve kültürel kimlik inşası, Bayram Durbilmez’in “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri üzerinden incelenecektir. Söz konusu şiir, mahlasın anlam alanını somutlaştırması bakımından önemlidir. Şiirde Tanrı, Türk, Oğuz Kağan, Bozkurt, töre, Dede Korkut, Atatürk, ay-yıldız ve kut gibi kavramlar aracılığıyla Türk kimliği tarihî, mitolojik, dinî ve kültürel katmanlarıyla yeniden kurulmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın temel sorusu şudur: “Ozantürk” mahlası, “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiirinde hangi poetik ve kültürel unsurlar aracılığıyla bir kimlik inşasına dönüşmektedir?

Çalışmada şiir, mahlasın anlamı, nakarat yapısı, yaratılış fikri, töre ve kut kavramları, Oğuz Kağan ve Dede Korkut göndermeleri, Atatürk imgesi, ay-yıldız sembolizmi ve kolektif kimlik söylemi bakımından değerlendirilecektir.

1. Mahlas, Ozanlık Geleneği ve Kültürel

Kimlik

Mahlas, Türk şiir geleneğinde şairin poetik kimliğini kuran temel araçlardan biridir. Divan şiirinde mahlas, şairin edebî şahsiyetini belirginleştirirken; halk şiirinde ve âşık geleneğinde şairin söz söyleme yetkisini, geleneğe bağlılığını ve topluluk karşısındaki temsil konumunu gösterir. Bu nedenle mahlas, sadece teknik bir adlandırma değil, aynı zamanda kültürel bir aidiyet göstergesidir.

“Ozantürk” mahlası iki güçlü unsurdan oluşur: “ozan” ve “Türk”. “Ozan”, eski Türk sözlü kültüründe şiir söyleyen, hikmet taşıyan, topluluğun hafızasını dile getiren sanatçı tipini çağırıştırır. “Türk” ise etnik, tarihî ve kültürel kimliği temsil eder. Bu iki kelimenin birleşmesiyle meydana gelen “Ozantürk”, şiir söyleyen bireyin kendisini yalnızca şahsî duyarlılıkla değil, Türk kültürünün tarihî hafızasıyla birlikte tanımladığını gösterir.

Bu mahlas, şairin kendi poetik konumunu şöyle belirler: Söz, bireysel bir duygu boşalması değil; millî kültürün, tarihî hafızanın ve kolektif kimliğin aktarım aracıdır. Bu nedenle Ozantürk mahlasının temel işlevi, şairi hem gelenekli ozanlık çizgisine hem de Türk kimliğinin kültürel sürekliliğine bağlamaktır.

“Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, bu mahlasın anlamını güçlü biçimde görünür kılar. Şiirde konuşan özne, bireysel aşkı, kişisel hüznü veya yalnızca şahsî bir tecrübeyi dile getirmez. Bunun yerine Türk kimliğini tarihî, mitolojik ve manevî katmanlarıyla yücelten kolektif bir söylem kurar. Böylece “Ozantürk” mahlası, şiirde bir imza olmaktan çıkar; şiirin bütün anlam evrenini taşıyan poetik özneye dönüşür.

2. “Tanrı Türk’ü Yarattı” Şiirinin Genel Yapısı

“Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, nakaratlı yapısıyla dikkat çeker. Her dördlüğün sonunda tekrar edilen “Tanrı Türk’ü yarattı” dizesi, şiirin ritmik, ideolojik ve duygusal merkezini oluşturur. Bu tekrar, yalnızca biçimsel bir unsur değildir; Türk kimliğini yaratılış fikriyle ilişkilendiren temel poetik vurgudur.

Şiirin ilk dördlüğü şu şekildedir:

“Kün!” dedi doğdu güneş!

Tanrı Türk’ü yarattı!

Bitmez aşk, sönmez ateş

Tanrı Türk’ü yarattı!

Bu dördlükte yaratılış, ışık, güneş, aşk ve ateş

imgeleri bir arada kullanılır. “Kün!” emri, hem Kur’ânî “kün fe yekûn” çağrışımıyla yaratılış emrini hatırlatır hem de Türkçede “gün/güneş” anlam alanıyla birleşerek kozmik bir başlangıç imgesi oluşturur. Böylece Türk kimliği, şiirin başında sıradan tarihî bir topluluk olarak değil, yaratılış ve ışıkla ilişkilendirilen kutsal bir varlık alanı içinde konumlandırılır.

Şiir boyunca tekrar eden nakarat, bu kutsallaştırıcı ve yüceltici söylemi pekiştirir. Her dördlükte Türk kimliğinin farklı bir yönü öne çıkarılır: gönül, umut, sevgi, barış, töre, Oğuz Kağan, Bozkurt, ay-yıldız, Atatürk ve Dede Korkut. Bu yönüyle şiir, Türk kimliğini tek bir tarihî veya siyasî unsura indirgemez; onu mitolojik, ahlaki, askerî, kültürel ve manevî boyutlarıyla birlikte kurar.

3. Yaratılış, Kut ve Türk Kimliğinin Kutsallaştırılması

Şiirin en belirgin özelliği, Türk kimliğini yaratılış fikriyle ilişkilendirmesidir. “Tanrı Türk’ü yarattı” dizesi, ilk bakışta millî bir övgü cümlesi gibi görünse de şiirin bütününde daha derin bir kimlik kurucu işleve sahiptir. Bu dize, Türk kimliğini tarihî bir oluşumdan öte, Tanrısal iradeyle bağlantılı bir varlık alanı olarak sunar.

İlk dördlükteki “Kün!” ifadesi bu noktada anahtar önemdedir. “Kün” emri, yaratılışın ilahî buyruğunu çağırıştırır. Aynı zamanda “güneş” imgesiyle birleşerek Türk kimliğini aydınlık, doğuş, hayat ve enerji kavramlarıyla ilişkilendirir:

“Kün!” dedi doğdu güneş!

Tanrı Türk’ü yarattı!

Burada Türk kimliği, karanlıkta beliren sıradan bir tarihî topluluk değil, güneşin doğuşuyla birlikte kozmik düzende yerini alan bir varlık olarak sunulur. Bu söylem, eski Türklerdeki kut anlayışıyla da ilişkilendirilebilir. Kut, Tanrı tarafından verilen meşruiyet, güç ve talih anlamlarına gelir. Şiirin son dördlüğünde yer alan “Türk övülmüş, Türk kut’lu” dizesi bu bağlantıyı açıkça kurar:

Atatürk’lü, Korkut’lu...

Ozantürk’üm ne mutlu

Türk övülmüş, Türk kut’lu

Tanrı Türk’ü yarattı!

Bu dördlükte Türk kimliği yalnızca övülen bir kimlik değil, aynı zamanda “kut’lu” yani Tanrısal lütufla donatılmış bir kimlik olarak sunulur. Böylece şiir, Türk kimliğini hem tarihî hem de metafizik bir zeminde yüceltir.

3. Gönül, Hak ve Türk'ün Ahlaki Kimliği

Şiirde Türk kimliği yalnızca savaşçı, destanî veya kahramanlık merkezli bir kimlik olarak kurulmaz. Aynı zamanda gönül, Hak, umut, sevgi, barış ve merhamet kavramlarıyla ahlaki bir içerik kazanır.

İkinci dörtlük bu açıdan önemlidir:

Gönlü Hakk'ın konutu

Gökyüzünün bulutu

Yeryüzünün umudu

Tanrı Türk'ü yarattı!

“Gönlü Hakk'ın konutu” dizesi, Türk kimliğini içsel ve manevî bir değerle ilişkilendirir. Burada Türk'ün gönlü, Hakk'ın tecelli ettiği bir mekân gibi düşünülür. Böylece millî kimlik, kaba bir üstünlük iddiası üzerine değil, manevî derinlik ve ahlaki değerler üzerine kurulmaya çalışılır.

“Yeryüzünün umudu” dizesi ise Türk kimliğine evrensel bir misyon yükler. Türk, yalnızca kendi topluluğunun varlığı için değil, yeryüzündeki mazlumlar ve insanlık için umut taşıyan bir özne olarak sunulur. Bu fikir, üçüncü dörtlükte daha açık biçimde devam eder:

Sevgi, barış cemresi

Mazlumların çaresi

Töre bozkurt töresi

Tanrı Türk'ü yarattı!

Bu dizelerde Türk kimliği, sevgi, barış ve mazlumlara çare olma fikriyle ilişkilendirilir. “Cemre” imgesi, baharın gelişini, ısınmayı ve canlanmayı çağrıştırır. Sevgi ve barışın cemre olarak düşünülmesi, Türk kimliğinin dünyaya ısı, diriliş ve umut getiren bir değer olarak kurgulandığını gösterir.

Bu noktada şiirin millî söylemi yalnızca güç ve hâkimiyet üzerine değil, merhamet ve adalet üzerine de kuruludur. Bu, Ozantürk mahlasının poetik kimliğini anlamak bakımından önemlidir. Çünkü Ozantürk, Türk'ü sadece savaşçı değil; gönül sahibi, Hak merkezli, mazlumun yanında duran ve barış idealini taşıyan bir kimlik olarak sunar.

4. Töre, Bozkurt ve Destanî Kimlik İnşası

Şiirde Türk kimliğinin en güçlü kültürel katmanlarından biri töre kavramı üzerinden kurulur. “Töre bozkurt töresi” dizesi, eski Türk devlet ve toplum düzeninin temel kavramlarından biri olan töreyi Bozkurt imgesiyle birleştirir:

Töre bozkurt töresi

Tanrı Türk'ü yarattı!

Töre, eski Türklerde yalnızca gelenek anlamına

gelmez; hukuk, düzen, ahlak, devlet anlayışı ve toplumsal normlar bütününe ifade eder. Bozkurt ise Türk mitolojisinde yol gösterici, kurtarıcı ve soyhafzasıyla ilişkili güçlü bir semboldür. Bu iki unsurun birlikte kullanılması, şiirde Türk kimliğini hem hukukî-ahlaki düzen hem de mitolojik köken bilinciyle ilişkilendirir.

Bozkurt imgesi altıncı dörtlükte de devam eder:

Yelden hızlı at yağız

Bozkurt ruhlu oğul, kız!

Dalgalsın ay-yıldız!

Tanrı Türk'ü yarattı!

Bu dörtlükte at, Bozkurt ve ay-yıldız imgeleri bir araya gelir. At, Türk kültüründe hareket, fetih, özgürlük ve bozkır hayatının temel sembollerinden biridir. “Yelden hızlı at yağız” ifadesi, Türk'ün dinamizmini ve hareket kabiliyetini temsil eder. “Bozkurt ruhlu oğul, kız” dizesi ise bu ruhun yalnızca erkek savaşıya değil, bütün Türk nesline ait olduğunu gösterir. Oğul ve kızın birlikte zikredilmesi, millî kimliğin kuşaklar arası ve toplumsal bütünlüğünü vurgular.

“Dalgalsın ay-yıldız” dizesi ise modern millî sembolü şiire taşır. Böylece eski mitolojik Bozkurt imgesi ile modern bayrak sembolü aynı dörtlükte birleşir. Bu birleşme, Ozantürk poetikasında gelenek ve modern millî kimliğin birlikte var olduğunu gösterir.

5. Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Atatürk: Tarihî Süreklilik Zinciri

“Tanrı Türk'ü Yarattı” şiiri, Türk kimliğini yalnızca soyut kavramlarla değil, tarihî ve kültürel şahsiyetlerle de kurar. Bu bağlamda Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Atatürk şiirde doğrudan veya dolaylı biçimde yer alır. Dördüncü dörtlükte Oğuz Kağan vurgusu belirgindir:

Oğuz Kağan önderi

İleri, hep ileri!

Türk Tanrı'nın askeri

Tanrı Türk'ü yarattı!

Oğuz Kağan, Türk destan geleneğinde kurucu ata, cihan hâkimiyeti ülküsünün temsilcisi ve Oğuz boylarının düzenleyici figürüdür. Şiirde “önder” olarak anılması, Türk kimliğinin tarihî-destanî kökenini vurgular. “İleri, hep ileri!” dizesi ise bu destanî mirası durağan bir geçmiş imgesi olmaktan çıkarır; onu geleceğe yönelen dinamik bir hareket ilkesi hâline getirir.

Son dörtlükte ise Dede Korkut ve Atatürk aynı

kimlik zinciri içinde anılır:

Atatürk'lü, Korkut'lu...

Ozantürk'üm ne mutlu

Türk övülmüş, Türk kut'lu

Tanrı Türk'ü yarattı!

“Atatürk'lü, Korkut'lu” ifadesi, şiirin kültürel süreklilik anlayışını açık biçimde gösterir. Korkut, yani Dede Korkut, Oğuz sözlü kültürünün, hikmetin, anlatı geleneğinin ve toplumsal hafızanın temsilcisidir. Atatürk ise modern Türk devletinin kurucu lideridir. Bu iki figürün aynı dörtlükte bir araya getirilmesi, eski Oğuz-Türk hafızası ile modern Türkiye Cumhuriyeti kimliğinin birbirine bağlandığını gösterir. Bu bağlamda Ozantürk mahlası da aynı dörtlükte kendisini gösterir. “Ozantürk'üm ne mutlu” ifadesi, mahlasın yalnızca şair imzası olmadığını, bu tarihi süreklilik zinciri içinde konuşan poetik özne olduğunu ortaya koyar.

6. “Bir Türk Dünyaya Bedel”: Kolektif Özgüven ve Millî Romantik Söylem

Şiirin beşinci dörtlüğünde yer alan “Bir Türk dünyaya bedel!” dizesi, kolektif özgüvenin en açık ifadesidir:

Coşkun deniz, taşkın sel

Sürüklenir her engel...

“Bir Türk dünyaya bedel!”

Tanrı Türk'ü yarattı!

Bu dörtlükte Türk kimliği, doğa imgeleriyle güçlendirilir. “Coşkun deniz” ve “taşkın sel” imgeleleri, engel tanımayan bir hareketi, kuvveti ve yayılma enerjisini temsil eder. “Sürüklenir her engel” dizesi, bu gücün karşısında engellerin aşılabileceğini ifade eder.

“Bir Türk dünyaya bedel!” sözü ise millî romantik söylemin yoğunlaşmış hâlidir. Bu ifade, Türk kimliğini üstünlükçü bir biyolojik iddia olarak değil, tarihî cesaret, fedakârlık, direnç ve karakter gücü üzerinden kuran bir öz güven cümlesi olarak okunmalıdır. Şiirin genelinde Türk, mazlumların çaresi, sevgi ve barış cemresi, Hakk'ın gönüldeki konutu olarak sunulduğu için bu dize yalnızca güç vurgusu değil, ahlaki misyonla birleşen bir kahramanlık ifadesidir.

Bu yönüyle şiir, millî romantik bir karakter taşır. Ancak bu romantizm yalnızca duygusal bir yüceltme değildir; töre, kut, Oğuz Kağan, Dede Korkut, Atatürk ve ay-yıldız gibi sembollerle desteklenen kültürel bir kimlik inşasıdır.

7. Ozantürk Mahlasının Şiirdeki İşlevi

Şiirin son dörtlüğünde geçen “Ozantürk'üm ne mutlu” ifadesi, mahlasın işlevini açık biçimde ortaya koyar:

Atatürk'lü, Korkut'lu...

Ozantürk'üm ne mutlu

Türk övülmüş, Türk kut'lu

Tanrı Türk'ü yarattı!

Bu kullanımda Ozantürk, yalnızca şiirin sonunda yer alan geleneksel bir imza değildir. Mahlas, şiirin bütününde kurulan Türk kimliği söyleminin öznesidir. Şair, “Ozantürk” adıyla hem ozanlık geleneğine hem de Türk kimliğine bağlılığını ilan eder.

“Ozantürk'üm ne mutlu” ifadesi, aynı zamanda “Ne mutlu Türküm diyene” söylemini çağrıştıran bir yapıya sahiptir. Ancak burada şair, bu söylemi kendi mahlasıyla birleştirir. Böylece mahlas, millî aidiyet ifadesinin içine yerleşir. Ozantürk, hem konuşan şairdir hem de Türk kültürünün sesi olma iddiasındaki poetik kimliktir.

Bu açıdan “Ozantürk” mahlası üç temel işlev üstlenir:

Poetik işlev: Şairin ozanlık geleneği içinde söz aldığını gösterir.

Kültürel işlev: Türk kimliğini, töreyi, kutu, Bozkurt'u, Oğuz Kağan'ı, Korkut'u ve Atatürk'ü aynı hafıza alanında birleştirir.

Temsil işlevi: Şairi bireysel özne olmaktan çıkarak kolektif Türk kimliğinin sözcüsü konumuna taşır.

Bu nedenle “Tanrı Türk'ü Yarattı” şiiri, Ozantürk mahlasının en açık biçimde kültürel kimlik inşa ettiği metinlerden biri olarak değerlendirilebilir.

8. Şiirin Biçimsel Yapısı ve Nakaratın Kimlik Kurucu Rolü

Şiirin biçimsel yapısı, anlam dünyasını destekleyen önemli bir unsurdur. Dörtlükler hâlinde kurulan şiirde “Tanrı Türk'ü yarattı” dizesinin tekrar edilmesi, halk şiiri geleneğindeki nakarat yapısını hatırlatır. Bu tekrar, şiire hem ritmik bir bütünlük hem de ideolojik bir vurgu kazandırır.

Nakarat, her dörtlükte farklı bir anlam alanını aynı merkeze bağlar. Güneş, aşk, ateş, gönül, Hak, umut, sevgi, barış, töre, Oğuz Kağan, Bozkurt, ay-yıldız, Atatürk ve Korkut gibi unsurlar her seferinde “Tanrı Türk'ü yarattı” dizesiyle birleştirilir. Böylece şiirde bütün imgeler tek bir kimlik merkezine bağlanır: Türk'ün Tanrısal yaratılış ve kut fikriyle ilişkilendirilmesi. Bu tekrar yapısı, şiiri yalnızca

okunacak bir metin olmaktan çıkarır; sözlü olarak söylenebilecek, topluluk tarafından kolayca hatırlanabilecek bir millî söyleyişe dönüştürür. Bu da ozanlık geleneğiyle uyumludur. Çünkü ozan, yalnızca yazan kişi değil; topluluğun ortak değerlerini ritim, tekrar ve hafıza yoluyla dile getiren kişidir. Bu yönüyle biçim ve içerik birbirini tamamlar. Şiirin nakaratlı yapısı, Ozantürk mahlasının kültürel temsil iddiasını güçlendirir.

9. Tartışma

“Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, Ozantürk mahlasının poetik ve kültürel kimlik inşasını somut biçimde gösteren bir metindir. Şiirde Türk kimliği, yalnızca etnik bir aidiyet olarak değil, Tanrısal yaratılış, kut, töre, merhamet, kahramanlık, tarihî süreklilik ve kültürel hafıza üzerinden kurulmaktadır.

Şiirin ilk dörtlüğünde yaratılış ve güneş imleriyle başlayan kimlik inşası, sonraki dörtlüklerde gönül, Hak, sevgi, barış, mazlumlara çare olma, töre, Oğuz Kağan, Bozkurt, ay-yıldız, Atatürk ve Korkut imleriyle genişletilir. Bu yapı, Türk kimliğini tek boyutlu bir milliyetçilik söylemine indirgemez; onu dinî, mitolojik, ahlaki, tarihî ve modern unsurlarla birlikte kurar.

Ozantürk mahlası bu yapının merkezindedir. Şair, mahlas aracılığıyla hem ozanlık geleneğine hem de Türk kimliğinin temsil makamına yerleşir. “Ozantürk’üm ne mutlu” ifadesi, mahlasın bireysel imza olmaktan çıkıp kolektif kimlik beyanına dönüştüğünü gösterir.

Bu bakımdan şiir, Ozantürk mahlasının anlamını açan anahtar metinlerden biridir. Mahlas, şiirde yalnızca adlandırma değil, poetik bir programdır. Bu programın merkezinde Türk kimliğinin tarihî ve kültürel hafızasını şiir yoluyla yeniden kurma amacı vardır.

Sonuç

Sonuç olarak bu çalışmada Bayram Durbilmez’in “Ozantürk” mahlasıyla kaleme aldığı “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, mahlasın poetik ve kültürel kimlik inşasındaki rolü bakımından değerlendirilmiştir. İnceleme sonucunda, şiirde “Ozantürk” mahlasının yalnızca geleneksel bir şair imzası olarak kullanılmadığı; ozanlık geleneği, Türk kimliği ve kültürel hafıza arasında bağ kuran temsilî bir unsur hâline geldiği görülmüştür. Bu yönüyle mahlas, şairin bireysel varlığını aşarak Türk milletinin tarihî, mitolojik ve manevî değerlerini dile getiren bir poetik kimlik göstergesine dönüşmektedir.

Şiirin anlam yapısı, tekrar edilen “Tanrı Türk’ü yarattı” dizesi etrafında kurulmuştur. Bu nakarat, metinde yalnızca ritmik bir unsur olarak yer almaz; Türk kimliğini yaratılış, kut ve ilahî irade fikriyle ilişkilendiren merkezî bir söylem işlevi görür. Şiirde güneş, ateş, gönül, Hak, sevgi, barış, töre, Bozkurt, Oğuz Kağan, ay-yıldız, Dede Korkut ve Atatürk gibi semboller, birbirinden bağımsız imgeler olarak değil, Türk kimliğinin farklı tarihî ve kültürel katmanlarını tamamlayan unsurlar olarak kullanılmıştır. Böylece şiir, Türk kimliğini tek boyutlu bir aidiyet anlayışıyla değil; dinî, ahlaki, destanî, millî ve modern değerlerin birleşimiyle kurmaktadır.

Bu yapı içinde “Ozantürk” mahlası, şiirin sonunda yer alan biçimsel bir imza olmaktan çıkarak metnin bütün anlam dünyasını taşıyan kurucu bir öğeye dönüşür. “Ozan” kelimesi sözlü kültür, halk hikmeti ve geleneksel şiir mirasını; “Türk” kelimesi ise millî aidiyet, tarihî süreklilik ve kültürel bilinci temsil eder. Bu iki unsurun birleşmesiyle oluşan “Ozantürk” adı, şiirde hem gelenekle bağ kuran hem de Türk kimliğini yeniden yorumlayan bir söylem alanı meydana getirir. Özellikle Dede Korkut ile Atatürk’ün aynı süreklilik çizgisinde anılması, geçmişten moderne uzanan Türk kimliği tasavvurunu güçlendirmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, Ozantürk mahlasının poetik ve kültürel işlevini açık biçimde ortaya koyan bir metindir. Şiir, Türk kimliğini Tanrı, kut, töre, destan, bayrak, tarih ve kurucu şahsiyetler etrafında yeniden anlamlandırırken; mahlas da bu anlamlandırma sürecinin merkezinde yer alan temsilî bir kimlik makamı hâline gelir. Bu nedenle söz konusu şiir, yalnızca millî duyguları dile getiren bir metin olarak değil, aynı zamanda Türk kültürel hafızasını şiir diliyle yeniden kuran ve Ozantürk mahlasının anlam alanını somutlaştıran önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir.

Sonuç olarak “Tanrı Türk’ü Yarattı” şiiri, Ozantürk mahlasını bireysel bir imza olmaktan çıkarak Türk kültürel hafızasının temsilî bir sesi hâline getirir. Şiirde Tanrı, kut, töre, Bozkurt, Oğuz Kağan, Dede Korkut ve Atatürk gibi unsurlar, Türk kimliğini tarihî, mitolojik ve manevî bir süreklilik içinde yeniden kurar. Bu bakımdan eser, millî kimliği yalnızca dile getiren değil, onu şiir diliyle yeniden inşa eden güçlü bir poetik metin olarak değerlendirilebilir.

Giriş

Modern çağda neden çok konuşuyor ama az anlaşıyoruz? Bazen bir evin içinde geçen küçük bir konuşma, çağımızın bütün dil yorgunluğunu anlatmaya yeter.

Akşam saatidir. Herkes günün yorgunluğunu eve taşımıştır. Biri işte yaşadığı sıkıntının ağırlığıyla içeri girer, diğeri bütün gün evin ve hayatın görünmeyen yüklerini taşımıştır. Sofra hazırlanırken basit bir cümle duyulur: “Bugün de çok geç kaldın.”

Bu cümle belki sadece bir kırgınlığın ifadesidir. Fakat yorgun bir zihin onu hemen suçlama gibi algılar.

“Ne yapayım, keyfimden mi geç kaldım?”

İlk cümle kırgınlıktan çıkmıştır, ikinci cümle savunmadan. Sonra üçüncü cümle gelir:

“Ben zaten hiçbir şeye tek başıma yetiştiremiyorum, sen de bunu görmüyorsun.”

Bu kez konuşma, geç kalma meselesinin ötesine geçer. Asıl sorun artık zamanında gelinmemesi değil; görülmemek, anlaşılmamak, yorgunluk ve tükenmişlik duygusudur. Karşı taraf da bu noktada yalnızca kendini savunmakla kalmaz; kendi yükünü, yorgunluğunu ve içinde bulunduğu sıkışmışlığı ortaya koyar.

“Sen de hep beni suçluyorsun. Eve gelince huzur bulacağımı sanıyorum, daha kapıdan girer girmez hesap veriyorum.”

Biraz önce yalnızca “geç kalma” üzerine başlayan konuşma, birkaç cümle içinde iki insanın birbirine karşı savunma duvarı ördüğü bir alana dönüşür. Oysa aynı konuşma başka türlü başlayabilirdi.

“Bugün geç kalınca kendimi biraz yalnız hissettim. Yoruldum ve desteğe ihtiyacım vardı.”

Buna karşılık şöyle bir cevap gelebilirdi:

“Haklısın, bugün ben de çok sıkıştım. Seni yalnız bırakmak istemedim ama geciktim. Şimdi beraber toparlayalım.”

İki konuşma arasında aynı olay vardır; fakat iki farklı dil vardır. Birinde yargı, genelleme ve savunma öne çıkar. Diğerinde duygu, ihtiyaç ve temas vardır. Birinde kelimeler ilişkiyi daraltır; diğerinde ilişkiye nefes alacak alan açar.

Evet, modern çağda çok konuşuyor ama az anlıyorsak, bunun sebebi çoğu zaman kelime eksikliği

değil; kelimelerin içindeki temas eksikliğidir. İnsan bazen ne hissettiğini söylemek yerine, hissettiği acıyı karşı tarafa hüküm olarak gönderir. Kırgınlık suçlamaya, yorgunluk öfkeye, yalnızlık genellemeye dönüşür. Böylece konuşma bir köprü olmaktan çıkar, iki insan arasında görünmez bir mesafeye dönüşür.

Oysa bazen dili değiştirmek, bütün konuşmanın kaderini değiştirir.

“Sen hep böylesin” yerine “bu durumda incindim” diyebilmek... “Beni hiç anlamıyorsun” yerine “anlaşılmaya ihtiyacım var” diyebilmek...

“Zaten hiçbir şey değişmeyecek” yerine “bu konuda birlikte bir yol bulmak istiyorum” diyebilmek...

Bunlar yalnızca daha güzel cümleler değildir. Bunlar daha sakin bir zihnin, daha açık bir kalbin ve daha olgun bir ilişkinin işaretleridir.

Bazen durup kendi konuşmalarına baktığımda şunu fark ediyorum: Kelimelerim her zaman düşüncelerimin olgunlaşmış hâli olarak çıkmıyor ağızımdan. Kimi zaman bir haber başlığına, bir mesaj, bir bakışa ya da içimde aniden yükselen bir duyguya hemen cevap vermek istiyorum. Sanki çağın hızı yalnızca adımlarımı değil, dilimi de hızlandırıyor. Daha tam anlamadan yorum yapıyor, daha tam hissetmeden tepki veriyor, daha tam dinlemeden cevap hazırlıyorum.

Modern dünyada dil biraz yoruldu. Çünkü zihin yoruldu. Gün içinde o kadar çok uyararla karşılaşırız ki, kelimelerimiz de bu uyarılmış hâlin içinden doğuyor. Telefon ekranları, bildirimler, haberler, sosyal medya yorumları, iş yoğunluğu, aile içi sorumluluklar, ekonomik kaygılar, günlük telaşlar... Bunların hepsi zihinde görünmez bir kalabalık oluşturuyor. Bu kalabalık büyüdükçe insanın içindeki sessiz alan daralıyor. İç alan daraldıkça da dil sertleşiyor, hızlanıyor, kabalaşıyor ya da gereğinden fazla açıklama yapmaya başlıyor.

Eskiden bir sözün içimizde bekleme süresi vardı. İnsan önce düşünür, sonra konuşurdu. Şimdi çoğu zaman önce konuşuyor, sonra düşünüyoruz. Hatta bazen düşündüğümüzü zannediyoruz ama aslında yalnızca tepki veriyoruz. Tepkiyle düşünce birbirine benzeyebilir; ikisi de cümle kurar. Fakat aralarında derin bir fark vardır. Düşünce içeriden süzülerek gelir; tepki ise dış uyarının içimizde oluşturduğu çarpmanın sesidir.

Belki de modern insanın en büyük iletişim problemi, kelime eksikliği değil; kelimelerin içindeki sükûnet eksikliğidir.

Bugün neredeyse herkes konuşuyor. Herkes yorum yapıyor. Herkes bir şey söylüyor. Fakat buna rağmen insanlar birbirini daha az duyuyor. Çünkü duymak, yalnızca kulağın işi değildir. Duymak için insanın içinde yer açması gerekir. Oysa içimiz çoğu zaman dolu: kaygıyla dolu, savunmayla dolu, yetişme telaşıyla dolu, haklı çıkma isteğiyle dolu. Böyle bir iç hâlden çıkan kelime de doğal olarak yorucu oluyor.

Bir cümle düşünelim: “Sen zaten hep böylesin.” Bu cümle yalnızca bir şikâyet değildir; karşı tarafı geçmişle, karakterle ve bütün ihtimallerle birlikte tek bir hükmün içine kapatır. Oysa aynı duygu daha başka türlü de söylenebilir: “Bu davranış beni şu an kırdı.” İki cümle arasında büyük bir fark vardır. Birincisi yargılar, ikincisi ifade eder. Birincisi kapatır, ikincisi temas kurar. Birincisi savunma doğurur, ikincisi anlamaya alan açar.

Modern dilin yorgunluğu biraz da buradan geliyor: Duygularımızı ifade etmek yerine, çoğu zaman hükümler veriyoruz.

Kırıldığımızda “kırıldım” demek yerine “sen düşüncesizsin” diyoruz. Yorulduğumuzda “dinlenmeye ihtiyacım var” demek yerine “kimse beni anlamıyor” diyoruz. Kaygılandığımızda “içimde bir endişe var” demek yerine “zaten her şey kötü

olacak” diyoruz. Böylece duygu, kelimeye dönüşürken sertleşiyor. İçimizdeki kırılma, dışarıya yargı olarak çıkıyor.

Oysa insanın dili, iç hâlinin aynasıdır.

İçimizde telaş varsa dilimiz acele eder. İçimizde korku varsa dilimiz savunmaya geçer. İçimizde öfke varsa dilimiz keskinleşir. İçimizde huzur varsa kelimelerimiz de daha sakin akar. Bu yüzden dil terbiyesi yalnızca güzel konuşma meselesi değildir; aynı zamanda iç dünyayı düzenleme meselesidir. İnsan dilini inceltirken aslında kendi içindeki dağınıklığı da toplar.

Burada “az konuşmak” ile “bilinçli konuşmak” arasında bir ayrım yapmak gerekir. Her susan bilge değildir, her konuşan da yüzeysel değildir. Mesele konuşmanın miktarından çok, konuşmanın kaynağıdır. Kelime nereden geliyor? Öfkeden mi, korkudan mı, haklı çıkma arzusundan mı, yoksa anlamaya çalışan daha sakin bir yerden mi?

Bazen insan çok kısa bir cümleyle bile incitebilir. Bazen uzun uzun konuşur ama tek bir gerçek temas kuramaz. Bazen de sade bir kelime, karşı tarafın kalbinde geniş bir alan açar. Demek ki sözün değeri uzunluğunda değil, içindeki niyettedir. Modern dünyada dilin yorulmasının bir başka sebebi de sürekli görünür olma baskısıdır. Sosyal medya bize yalnızca paylaşmayı değil, sürekli bir duruş sergilemeyi de öğretti. Her konuda fikrimiz olmalıymış gibi hissediyoruz. Her olay karşısında hemen bir cümle kurmalı, bir taraf belirtmeli, bir yorum yapmalıymışız gibi... Oysa insan her konuda hemen konuşmak zorunda değildir. Bazı meseleler önce içimizde beklemelidir. Bazı duyguların cümleye dönüşmeden önce dinlenmeye ihtiyacı vardır. Bazı cevaplar, verilmediğinde daha olgun kalır.

İlk kelime çoğu zaman tepkinin kelimesidir.

İkinci kelime düşüncenin kelimesidir.

Üçüncü kelime ise belki biraz hikmet taşır.

Bu yüzden bazen bir cümleyi geciktirmek, o cümleyi güzelleştirir. Hemen cevap vermek, ilgisizlik değil; içimizde daha doğru bir yer aramaktır. Sessizlik, kaçış olmak zorunda değildir. Sessizlik, sözün mayalandığı yer de olabilir. Kadim öğretilerin bize hatırlattığı şey biraz da budur: İnsan önce kendi içinde durulmalı ki sözü de durulsun. Yoga bunu zihnin dalgalarının sakinleşmesiyle anlatır. Tasavvuf ise sözün kalpten çıkması gerektiğini söyler. Modern hayatın hızlı diline karşı bu iki hatırlatma bugün daha da anlamlıdır. Çünkü

çağımızda bilgi çoğaldı ama içselleştirme azaldı. İfade arttı ama dinleme zayıfladı. Tepki hızlandı ama idrak yavaşladı.

Belki de bugün ihtiyacımız olan şey daha fazla kelime değil, daha berrak kelimelerdir. Berrak kelime, insanın içinden geçerken kirlenmemiş kelimedir. İçinde gereksiz suçlama yoktur. İçinde kendini yüceltme, karşı tarafı küçültme arzusu yoktur. Berrak kelime, duyguyu saklamaz ama onu kırıcı bir şekle de sokmaz. “Ben böyle hissediyorum” diyebilir; ama “sen zaten böylesin” demeye mecbur kalmaz.

İşte burada nötr dil dediğimiz şey devreye girer. Nötr dil, duygusuz bir dil değildir. Soğuk, mesafeli ya da yapay bir konuşma biçimi de değildir. Nötr dil, duygunun ham hâlini karşı tarafa yansıtmadan önce onu içimizde bir an tutabilmektir. Öfkeyi inkâr etmeden, öfkenin bizi yönetmesine izin vermemektir. Kırgınlığı bastırmadan, kırgınlığı yargıya dönüştürmemektir. Korkuyu yok saymadan, korkunun diliyle hüküm vermemektir.

Bir insan “şu an öfkeliyim” diyebildiğinde, öfkesinin biraz dışına çıkmış olur. “Bende kırgınlık var” dediğinde, kırgınlığın içinde boğulmak yerine ona şahitlik etmeye başlar. “Bu konu beni zorluyor” dediğinde, karşı tarafı tamamen suçlamadan kendi iç durumunu ifade eder. Bu küçük dil değişimleri basit görünebilir; fakat insan ilişkilerinde büyük kapılar açar. Çünkü dil yalnızca dışarıya seslenmez; içeriye döner. Sert konuştuğumda yalnızca karşımdakini değil, kendimi de sertleştiririm. Sürekli yargıladığımda yalnızca başkasını değil, kendi zihnimi de daraltırım. Her şeyi “hep”, “asla”, “hiç”, “zaten” gibi kelimelerle anlattığımda, hayatın ara tonlarını görme yeteneğimi azaltırım. Oysa hayat çoğu zaman kesin hükümlerden değil, ince farklardan oluşur.

Bir insan tamamen haksız olmayabilir.

Bir olay tamamen kötü olmayabilir.

Bir ilişki tek bir davranışla açıklanamayabilir.

Bir kırgınlık, bütün geçmişi iptal etmek zorunda olmayabilir.

Dilimiz yumuşadığında gerçek de genişler. Çünkü sert dil, gerçeği daraltır. Yumuşak dil ise gerçeğin katmanlarını görmeye izin verir. Modern dünyada dilin yorulmasına karşı belki de ilk yapmamız gereken şey, kelimelerimizi azaltmak değil; kelimelerimizi dinlemektir. Ben ne söylüyorum? Bunu neden söylüyorum? Bu cümle temas mı

kuruyor, duvar mı örüyor? Bu kelime kalbimi genişletiyor mu, daraltıyor mu? Konuştuğumda gerçekten anlatıyor muyum, yoksa yalnızca içimdeki basıncı mı boşaltıyorum?

Bu sorular insanı yavaşlatır. Yavaşlayan insan ise daha iyi duymaya başlar. Bugünün dünyasında yavaş konuşmak neredeyse bir zarafet biçimidir. Durup düşünmek, hemen tepki vermemek, karşı tarafı sonuna kadar dinlemek, kendi duygusunu yargıya çevirmeden söylemek... Bunlar basit iletişim teknikleri gibi görünebilir. Fakat aslında bunlar insanın iç terbiyesiyle ilgilidir. Çünkü dil, karakterin en görünür yerlerinden biridir. İnsan neye kızdığında nasıl konuşuyor? Haksızlığa uğradığını düşündüğünde hangi kelimeleri seçiyor? Yorulduğunda inceliyor mu, kırıyor mu? Sevdiği insanlarla konuşurken şefkatini koruyabiliyor mu?

Haklı olduğu yerde bile merhametli kalabiliyor mu?

Asıl mesele belki de budur: Haklıyken bile dilimizi inceltebilmek.

Çünkü insanın gerçek olgunluğu yalnızca ne söylediğinde değil, nasıl söylediğinde ortaya çıkar. Bazen doğru bir söz, yanlış bir tonla yaralayıcı hâle gelir. Bazen de zor bir hakikat, yumuşak bir dille söylendiğinde iyileştirici olabilir. Bu yüzden dilin yorulduğu bir çağda, kelimeyi yeniden inceltmek bir iletişim becerisi değil; bir insanlık sorumluluğudur.

Modern dünya bizi hızlandırıyor olabilir. Fakat her hızın içinde küçük bir durma alanı açmak mümkündür. Bir mesajı hemen göndermemek. Bir tartışmada nefes almak. Bir cümleyi yeniden kurmak. “Sen böylesin” yerine “ben böyle hissediyorum” demek. “Hep böyle oluyor” yerine “bu durumda zorlanıyorum” diyebilmek. “Beni anlamıyorsun” yerine “anlaşılmaya ihtiyacım var” diyebilmek. Bunlar küçük değişikliklerdir. Ama insan ilişkileri çoğu zaman küçük kelimelerin üzerinde yükselir ya da yıkılır.

Bugün kendi adıma şunu daha iyi anlıyorum: Dilimi yavaşlattığımda yalnızca konuşmam değişmiyor; dünyayı algılama biçimim de değişiyor. Daha az hüküm veriyorum. Daha çok fark ediyorum. Daha az savunuyorum. Daha çok temas kuruyorum. İçimdeki gürültü azaldıkça, kelimelerim de daha sade bir yerden geliyor. Belki de modern dünyanın yorgun diline karşı ilk adım şudur:

Her duygu hemen cümle olmak zorunda değil-

dir.

Her düşünce hemen paylaşılmak zorunda değildir.

Her kırgınlık yargıya dönüşmek zorunda değildir.

Her sessizlik de boşluk değildir.

Bazen sessizlik, insanın kendine verdiği en derin cevaptır.

Ve belki de söz yeniden orada güzelleşir: İçimizde biraz beklediğinde, aceleden arındığında, haklı çıkma telaşını bıraktığında, kalbin daha geniş bir yerinden geçtiğinde...

Modern dünyada dil yorulduysa, onu yeniden dinlendirmek de bizim elimizdedir. Daha yavaş, daha berrak, daha şefkatli bir dille. Çünkü dil yumuşadığında yalnızca cümleler değişmez; insanın iç iklimi de değişir. İç iklim değiştiğinde ise dünya biraz daha yaşanılır, ilişkiler biraz daha taşınabilir, kalp biraz daha geniş olur.

Yorulan Dili Dinlendirmek

Modern dünyada dilimizin yorulması tesadüf değildir. Zihin hızlandıkça kelime de hızlanıyor; iç dünya daraldıkça cümle de sertleşiyor. Günlük hayatın telaşı, ekranların kesintisiz çağrısı, sürekli cevap verme baskısı ve haklı çıkma arzusu dilimizi fark etmeden yıpratıyor. Bu yorgunluk yalnızca konuşmalarımıza değil, ilişkilerimize, bedenimize ve iç huzurumuza da yansıyor.

Bu yüzden dil meselesi basit bir iletişim meselesi değildir. Dil, insanın iç hâlinin dışarıya açılan kapısıdır. İçeride ne varsa, çoğu zaman kelimelerimize de o sızar. Telaş varsa acele, kırgınlık varsa yargı, korku varsa savunma, huzur varsa yumuşaklık belirir. Bu nedenle dili iyileştirmek, yalnızca daha güzel konuşmayı öğrenmek değil; kendi içimizi de daha dikkatli dinlemeyi öğrenmektir.

Nötr dil burada önemli bir imkân sunar. Nötr dil, duygusuzlaşmak değildir. Tam tersine, duyguyu inkâr etmeden ama onu kırıncı bir hükme dönüştürmeden ifade edebilmektir. “Ben böyle hissediyorum” diyebilmek, “sen zaten böylesin” demekten daha iyileştiricidir. Çünkü ilki temas kurar, ikincisi savunma doğurur. İlki ilişkiye alan açar, ikincisi ilişkiyi daraltır.

Belki de bugün en çok ihtiyaç duyduğumuz şey, daha fazla konuşmak değil; daha bilinçli konuşmaktır. Her duygu hemen cümleye dönüşmek zorunda değildir. Her tepki hemen dışarı çıkmak zorunda değildir. Her kırgınlık bir suçlamaya, her

yorgunluk bir öfkeye, her anlaşılmama hissi bir yargıya dönüşmek zorunda değildir.

Bazen bir nefeslik duraklama, bütün konuşmanın yönünü değiştirebilir.

İnsan kelimesini yavaşlattığında, kalbinin sesini daha iyi duymaya başlar. Kalbinin sesini duydukça da dili yumuşar. Dil yumuşadıkça ilişki yumuşar, ilişki yumuşadıkça dünya biraz daha yaşanabilir hâle gelir.

Sonunda mesele şuraya gelir: Modern dünyanın hızına kapılıp dilimizi tüketmek de mümkündür; kelimelerimizi inceltip içimizde daha geniş bir alan açmak da. Seçtiğimiz her kelime, yalnızca bir cümle kurmaz; aynı zamanda nasıl bir insan olmak istediğimizi de gösterir.

Bu yüzden yorulan dili dinlendirmek, aslında insanın kendine dönmesidir.

Daha az yargıyla, daha çok farkındalıkla.

Daha az aceleyle, daha çok sükûnetle

Daha az savunmayla, daha çok temaslama.

Daha sert değil, daha berrak bir dille.

Çünkü dil yumuşarsa gönül genişler; gönül genişlerse insan hem kendini hem de karşısındakini daha derinden duymaya başlar.

Modern çağda dil, yalnızca bir iletişim aracı olmaktan çıkmış; zihinsel yorgunluğun, hızın ve içsel dağınıklığın aynasına dönüşmüştür. Sürekli uyarılara maruz kalan insan, çoğu zaman düşünmeden konuşmakta, dinlemeden cevap vermekte ve duygularını olduğu gibi ifade etmek yerine onları yargı, suçlama ya da savunma biçiminde dışarıya taşımaktadır. Bu yüzden kelimeler çoğalsa da anlam azalmakta; konuşmalar bazen köprü kurmak yerine görünmez duvarlar örmektedir. Belki de çağımızın en büyük dil meselesi, çok konuşmak değil; kelimenin içindeki sükûneti, nezaketi ve temas gücünü kaybetmektir.

Bu nedenle yorulan dili dinlendirmek, aslında insanın yeniden kendine dönmesidir. Nötr dil bu dönüş için sade ama güçlü bir kapı aralar; çünkü nötr dil, duygusuzlaşmak ya da susmak değil, duyguyu incitmeden taşıyabilme olgunluğudur. İnsan kelimesini yavaşlattığında önce kendi iç sesini duymaya başlar; sonra karşısındaki insanla daha gerçek, daha sakin ve daha şefkatli bir temas kurabilir. Dil yumuşadıkça ilişki yumuşar; ilişki yumuşadıkça gönül genişler. Ve gönül genişlediğinde, insan hem kendini hem de dünyayı daha berrak bir yerden duymaya başlar.

“ÇATTILAR KAZAN TAŞINI” TÜRKÜSÜNDE GELİNLİK RİTÜELİ VE GEÇİŞ SEMBOLİZMİ

Erkan ŞAHİN

Giriş

Türk halk kültüründe düğün, yalnızca iki kişinin evlenmesiyle sınırlı bireysel bir olay değildir. Düğün; ailelerin, akrabaların, komşuların ve yerel topluluğun birlikte katıldığı çok katmanlı bir geçiş ritüelidir. Bu ritüel içinde yemek hazırlanır, kına yakılır, gelin süslenir, baba evinden ayrılış yaşanır ve yeni bir yuvaya geçiş gerçekleşir. Bu nedenle düğün türküleri, yalnızca eğlenmek amacıyla söylenen metinler değil; toplumun aile, kadınlık, ayrılık, bereket, soy devamı ve toplumsal uyum anlayışını yansıtan kültürel hafıza metinleridir.

Bu bağlamda “Çattılar Gazan Daşını” türküsü, Türk halk kültüründe gelinlik ritüelini ve geçiş sembolizmini anlamak bakımından dikkat çekici bir örnektir. Türküde geçen gazan, düğün aş, gelin başı, kına, tatlı dil, tuz torbası, kız evi, baba, eşik, sofraya, kaşık ve beşik gibi unsurlar, ilk bakışta gündelik hayatın sıradan parçaları gibi görünür. Ancak bu unsurlar türkü içinde ritüel anlam kazanır. Her biri, gelinin baba evinden ayrılışını, yeni toplumsal kimliğe geçişini ve toplumun evlilikten beklediği bereket fikrini sembolik biçimde dile getirir.

Bu incelemenin temel amacı, “Çattılar Gazan Daşını” türküsünü bir halk kültürü metni olarak ele alarak, gelinlik ritüeli ve geçiş sembolizmi açısından değerlendirmektir. Çalışmanın temel sorusu şudur: Bu türküde gelinin baba evinden ayrılışı, yeni eve geçişi ve yeni toplumsal kimliği hangi semboller aracılığıyla anlatılmaktadır?

Yöntem ve İnceleme Yaklaşımı

Bu çalışmada “Çattılar Gazan Daşını” türküsü, yalnızca bir düğün türküsü olarak değil, gelinlik ritüeli ve geçiş sembolizmi bakımından okunabilecek bir halk kültürü metni olarak değerlendirilmektedir. Türküde geçen gündelik nesnelere ve ritüel ifadelerinin kültürel anlam taşıdığı düşüncesi, incelemenin temel bakış açısını oluşturmaktadır. İlk olarak türküde yer alan kazan, aş, gelin başı, kına, tatlı dil, tuz torbası, kız evi, baba, eşik, sofraya, kaşık ve beşik gibi unsurlar belirlenmiştir. Daha sonra bu unsurların düğün ritüeli içindeki işlevleri dikkate alınmıştır. Ardından her sembolün gelinin baba evinden ayrılışı, yeni eve geçişi ve yeni toplumsal kimliğe hazırlanışıyla ilişkisi kurulmuştur. Böylece türkü,

kelime kelime değil, ritüel sürecin aşamalarına göre değerlendirilmiştir. İncelemede nitel metin çözümlemesi yöntemi esas alınmış, türkünün sözleri halk kültüründeki sembolik anlamlarla birlikte yorumlanmıştır. Bu yönüyle çalışma, türküdeki sembollerini sistemli biçimde ele alarak gelinlik ritüelinin anlam dünyasını ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Geçiş ritüeli, bireyin bir toplumsal konumdan başka bir toplumsal konuma geçişini belirli semboller, törenler ve toplumsal kabuller aracılığıyla düzenleyen kültürel süreçtir. Bu çalışmanın ana fikri, düğünün gelin açısından yalnızca evlenme olayı değil, genç kızlıktan evli kadın kimliğine geçişi temsil eden çok katmanlı bir ritüel olduğudur. Bu ana maddeye bakış açısı, türkünün sözlerinde yer alan hareketlerin ve nesnelere bu geçiş sürecinin farklı aşamalarını gösterdiği düşüncesi üzerine kuruludur. Önce kazan kurulmakta ve düğün aş hazırlanmakta, böylece topluluğun ritüele katılımı başlamaktadır. Daha sonra gelin başının hazırlanmasıyla gelinin yeni kimliği görünür hâle gelmektedir. Kına motifi, bu dönüşümü kutsayan ve toplumsal onayla güçlendiren bir unsur olarak öne çıkmaktadır. “Orda da dilin tatlı olsun” ifadesi, gelinin yeni evdeki davranış biçimine dair kültürel beklentiyi yansıtmaktadır. “Atladı geçti eşiği” mısrası ise geçiş ritüelinin en açık sembolik anını oluşturmaktadır. Çünkü eşik, eski hayat ile yeni hayat arasında bulunan sınırı temsil etmektedir. Geçiş ritüeli kavramı, bu nedenle türkünün bütün sembollerini birbirine bağlayan temel açıklama alanıdır. Sonuç olarak türkü, gelinin bireysel ayrılığını toplumsal bir dönüşüm biçiminde anlamlandıran ritüel bir anlatı olarak okunmalıdır.

Sembolik çözümleme, bir metinde yer alan nesne, davranış ve ifadelerin görünen anlamlarının ötesindeki kültürel çağrışımlarını inceleyen yorumlama biçimidir. Bu çalışmanın ana fikri, “Çattılar Gazan Daşını” türküsündeki gündelik unsurların halk kültürü içinde derin sembolik anlamlar taşıdığıdır. Bu ana maddeye bakış açısı, türkünün basit bir düğün anlatısı olmaktan çok, toplumsal hafızayı taşıyan sembolik bir metin olduğu düşüncesine dayanmaktadır. Kazan ve aş, düğünün toplumsal paylaşım ve bereket yönünü gösterir. Kına, gelinin yeni

hayata adanmasını, kutlanmasını ve uğurlanmasını temsil eder. Tuz torbasının tuzsuz kalması, baba evinde oluşan duygusal eksilmeyi somutlaştırır. Kız evinin ve babanın kızsız kalması, ayrılığın aile düzeni üzerindeki etkisini görünür kılar. Sofrada kalan kaşık, gelinin ev içindeki yerinin artık boşaldığını gösteren dokunaklı bir imgedir. Beşik motifi ise ayrılıktan sonra yeni evde beklenen bereketi, doğumu ve soy devamını ifade eder. Sembolik çözümleme, bu yönüyle türküdeki bütün nesnelere gelinlik ritüelinin anlam dünyasına bağlayan temel yöntemdir. Sonuç olarak bu makalede türkü, halk kültürünün düğün, ayrılık, geçiş, bereket ve toplumsal kimlik anlayışını taşıyan sembolik bir metin olarak ele alınmaktadır.

1. Düğün Ritüelinin Başlangıcı: Gazan ve Aş

Türkünün ilk mısrası olan “Çattılar gazan daşını”, düğün hazırlığının başladığını haber veren güçlü bir açılış ifadesidir. Burada “gazan” yani kazan, yalnızca yemek pişirmek için kullanılan bir araç değildir. Halk kültüründe kazan; bereketin, paylaşmanın, ortak sofranın ve topluluğun bir araya gelişinin sembolüdür. Bir düğün için kazan kurulması, artık bireysel hazırlık alanından çıkılıp toplumsal tören alanına girildiğini gösterir.

Bu mısradaki “çatmak” eylemi, ritüelin harekete geçtiğini hissettirir. Kazan kurulmuş, taşlar yerleştirilmiş, düğün için gerekli ortak emek başlamıştır. Böylece türkü, daha ilk mısradaki düğünün yalnızca gelin ve damada ait bir olay olmadığını; bütün topluluğu içine alan bir sosyal tören olduğunu gösterir. İkinci mısra olan “Vurdular düğün aşını” bu sembolik alanı tamamlar. Düğün aş, yalnızca karın doyurmak için hazırlanan bir yemek değildir. Aş, paylaşmanın, misafir ağırlamanın ve toplumsal dayanışmanın göstergesidir. Düğün aşının hazırlanması, topluluğun düğüne katıldığını ve bu geçiş ritüelini birlikte üstlendiğini gösterir. Bu yönüyle türkünün ilk iki mısrası, düğünün sosyal temelini kurar. Kazan ve aş, gelinlik ritüelinin yalnızca duygusal bir olay değil; aynı zamanda ekonomik, toplumsal ve kültürel bir paylaşım alanı olduğunu ortaya koyar. Düğün, halk kültüründe sofradan kurulur; sofradan ise bereketin ve birlik duygusunun en görünür yerlerinden biridir.

2. Gelin Başının Hazırlanması: Yeni Kimliğin Görünür Hâli

Türküdeki “Gerdiler gelin başını” mısra-

sı, gelinin evlilik ritüeli içindeki dönüşümünü görünür hâle getiren önemli bir ifadedir. Gelin başının hazırlanması, yalnızca fiziksel bir süsleme değildir. Bu eylem, gelinin yeni toplumsal kimliğinin dışarıdan görünür hâle getirilmesidir. Halk kültüründe baş, insanın onurunu, kimliğini ve toplumsal konumunu temsil eden sembolik bir merkez olarak düşünülebilir. Gelinin başının hazırlanması, onun artık baba evindeki eski konumundan ayrılp yeni bir statüye geçmekte olduğunu gösterir. Bu nedenle “gelin başı”, bedensel bir süsleme olmanın ötesinde, toplumsal kimliğin ritüel yoluyla yeniden kurulmasıdır. Bu mısradaki dikkat çeken bir başka nokta da türkünün bakışının topluluktan geline yönelmesidir. Önce kazan kurulur, aş hazırlanır; ardından gelinin başı düzenlenir. Böylece ritüel, dışarıdaki topluluk hazırlığından gelinin bedeninde ve kimliğinde somutlaşan bireysel dönüşüme geçer. Gelin artık düğünün yalnızca konusu değil, ritüelin merkezindeki figürdür.

3. Kına, Kutlama ve Toplumsal Onay

Türküde tekrar eden “Gelin kınan kutlu olsun” mısrası, gelinlik ritüelinin dua, temenni ve toplumsal onay boyutunu ortaya koyar. Kına, Türk halk kültüründe ayrılık, adanma, bereket, uğur ve yeni hayata geçişle ilişkilendirilen önemli bir semboldür. Gelinin kınasının kutlu olması, onun yeni hayatına yönelik iyi dileği ifade eder.

Buradaki “kutlu olsun” ifadesi özellikle önemlidir. Bu söz, yalnızca basit bir tebrik değildir. İçinde hayır, uğur, bereket ve dua anlamları taşır. Gelinin kınasının kutlanması, onun evlilik sürecinin topluluk tarafından kabul edildiğini ve desteklendiğini gösterir.

Kına ritüeli, halk kültüründe çoğu zaman sevinç ile hüznü aynı anda taşır. Gelin yeni hayatına hazırlanırken baba evinden ayrılmanın duygusal yükünü de yaşar. Bu yüzden kına, yalnızca süslenme veya eğlenme töreni değildir; aynı zamanda ayrılığı anlamlandıran, geçişi yumuşatan ve yeni kimliği kutlayan bir eşik ritüelidir.

4. “Orda da Dilin Tatlı Olsun”: Yeni Eve Uyum Beklentisi

Türküdeki “Orda da dilin tatlı olsun” mısrası, gelinin yeni evindeki toplumsal rolüne dair önemli bir halk nasihatidir. “Tatlı dil”, aile içi huzurun, uyumun, sabrın, nezaketin ve iletişim becerisinin sembolüdür. Bu mısra, gelinin yeni haneye uyum

sağlaması yönündeki kültürel beklentiyi açık biçimde dile getirir. Bu ifade, evliliğin halk kültüründe yalnızca iki kişi arasında kurulan özel bir bağ olarak görülmediğini gösterir. Gelin, yeni bir aile çevresine katılır; bu çevrede ilişkileri dengeli yürütmesi, sözünü ölçülü söylemesi ve aile içi huzura katkı sunması beklenir. “Dilin tatlı olsun” sözü, bu beklentiyi sert bir buyruk olarak değil, yumuşak bir dilek ve nasihat olarak ifade eder. Bu mısra modern bakış açısından yalnızca “gelinin susması” veya “itaatkâr olması” şeklinde dar yorumlanmamalıdır. Daha dengeli bir değerlendirmeye bu söz, evlilik kurumunda iletişimin, nezaketin ve uyumun önemini vurgulayan geleneksel bir öğüt olarak okunabilir. Türkü bu yolla gelinlik kimliğini yalnızca giyim, süslenme veya törensel geçiş üzerinden değil; davranış, söz ve ilişki kurma biçimi üzerinden de tanımlar.

5. Tuz Torbası: Ayrılığın Nesneleşen Hâli

Türküdeki “Tuz torbası tuzsuz kaldı” mısrası, gelinin baba evinden ayrılışıyla oluşan eksilmeyi sembolik bir nesne üzerinden anlatır. Tuz, halk kültüründe yalnızca yemeğe tat veren bir madde değildir. Tuz; bereket, bağlılık, sadakat, ev düzeni ve süreklilik gibi anlamlarla ilişkilendirilebilir. “Tuz torbasının tuzsuz kalması”, evin tadının eksilmesi anlamına gelir. Burada maddi bir eksilme ile duygusal bir eksilme üst üste bindirilmiştir. Gelin baba evinden ayrıldığında, evin yalnızca nüfusu azalmaz; evin neşesi, alışılmış düzeni ve iç sıcaklığı da değişir. Bu mısra, halk şiirinin gündelik nesnelere derin duygular anlatma gücünü gösterir. Ayrılık doğrudan “üzüntü” kelimesiyle anlatılmaz. Bunun yerine tuz torbasının boş kalması gibi sade ama etkili bir görüntü kullanılır. Böylece duygu, somut bir ev eşyası üzerinden görünür hâle gelir.

6. Kız Evi ve Baba: Eksilen Aile Düzeni

Türküde geçen “Kız evleri kızsız kaldı” mısrası, gelinin ayrılışıyla baba evinde oluşan boşluğu doğrudan ifade eder. Burada “kız evi”, yalnızca fiziksel bir mekân değildir. Kız evi, gelinin çocukluk ve gençlik yıllarını geçirdiği, aile içindeki yerini kurduğu ve hatıralarını bıraktığı mekândır. “Kızsız kalmak”, bu mekânın anlamının değişmesidir. Gelin evden ayrıldığında ev aynı ev olarak kalır; fakat evin içindeki duygu düzeni artık eskisi gibi değildir. Odalar, sofralar, gündelik işler ve aile içi ilişkiler bir kişinin yokluğuyla yeniden şekillenir.

Bu ayrılık, “Kız babası kızsız kaldı” mısrasından daha kişisel ve dramatik bir hâl alır. Önce evin

kızsız kalmasından söz edilir; ardından baba figürünün kızsız kalışı dile getirilir. Böylece ayrılık, genel aile düzeninden bireysel duygu alanına taşınır. Halk kültüründe baba çoğu zaman evin koruyucu ve otorite figürü olarak görülür. Fakat bu mısra, babanın yalnızca otoriteyle değil; sevgi, hüznün ve kayıp duygusuyla da ilişkilendirilebileceğini gösterir. Gelinin ayrılışı, güçlü görünen baba figüründe bile bir eksilme meydana getirir. Bu yönüyle türkü, düğün sevincinin arkasındaki sessiz aile hüznünü görünür kılar.

7. Eşik Sembolizmi: Eski Hayattan Yeni Hayata Geçiş

Türküdeki en önemli mısralardan biri “Atladı geçti eşığı” ifadesidir. Çünkü eşik, geçiş ritüellerinde çok güçlü bir semboldür. Eşik, bir mekândan başka bir mekâna geçilen yer olduğu kadar, eski kimlik ile yeni kimlik arasındaki sınırı da temsil eder. Gelin eşığı geçtiğinde yalnızca bir kapıdan geçmiş olmaz. Baba evindeki eski konumundan ayrılır ve yeni evde yeni bir toplumsal statüye geçer. Bu nedenle eşik, genç kızlık ile evlilik, baba evi ile yeni yuva, eski düzen ile yeni hayat arasında yer alan sembolik bir sınırdır. “Atladı geçti” ifadesindeki hareket de dikkat çekicidir. Burada geçiş pasif değil, canlı ve hareketli bir eylem olarak verilir. Gelin, ritüelin içinde sınırı aşar ve yeni hayatına adım atar. Bu mısra, gelinlik ritüelinin en belirgin dönüşüm anlarından biri olarak okunabilir.

Bu bağlamda eşik, türkünün anahtar sembollerinden biridir. Kazan, aş, kına, tuz ve kız evi gibi semboller gelini bu geçiş anına hazırlar. Eşik geçildiğinde ise eski düzen geride kalır; yeni kimlik ve yeni hayat başlar.

8. Sofrada Kalan Kaşık: Gündelik Hayatta Ayrılığın İzleri

Türküdeki “Sofrada kaldı kaşığı” mısrası, ayrılığın gündelik hayat içindeki en dokunaklı imgelerinden biridir. Sofra, Türk kültüründe aile birliğinin, paylaşmanın ve ev içi sıcaklığın merkezidir. Kaşık ise bu sofrada kişiye ait yeri temsil eder.

Gelinin kaşığının sofrada kalması, onun yokluğunun ev içinde görünür hâle gelmesidir. Kaşık durmaktadır; fakat sahibi artık baba evinde değildir. Bu imge, ayrılığı soyut bir duygu olmaktan çıkarıp gözle görülür bir nesneye dönüştürür.

Halk edebiyatında gündelik nesnelere çoğu zaman büyük duyguların taşıyıcısıdır. Burada da

kaşık, gelinin hatırasını, evdeki yerini ve ayrılığın gerçekliğini temsil eder. Gelinin gidişi, sofradaki boş yerle ve kullanılmayan kaşıkla somutlaşır. Bu mısra, türkünün hüznü boyutunu sade ama güçlü biçimde kurar. Çünkü her evde sofradır; her sofrada kişilere ait yerler vardır. O yerin boşalması, ayrılığın en insani göstergelerinden biridir.

9. Beşik Motifi: Bereket ve Gelecek Beklentisi

Türküdeki “Haftada oğlan beşiği” mısrası, ayrılık ve hüznünden sonra geleceğe dönük bereket beklentisini dile getirir. Beşik, halk kültüründe doğumu, çoğalmayı, soyun devamını ve yeni ailenin güçlenmesini temsil eder. “Haftada” ifadesi abartılı ve mizahi bir söyleyiş taşır. Bu abartı, evlilikten beklenen bereketin yoğunluğunu gösterir. “Oğlan beşiği” ifadesi ise geleneksel toplum yapısında erkek çocuğa verilen önemi ve soy devamı düşüncesini yansıtır. Bu mısra, modern bakış açısından ataerkil bir kültürel beklentiye de görünür kılar. Gelin, yeni eve gelen kişi olmanın yanında, gelecekte çocuk sahibi olması beklenen bir figür olarak da düşünülür. Bu beklenti, türkünün bereket sembolizmi içinde dile getirilir. Ancak beşik motifi yalnızca erkek çocuk arzusu ile sınırlandırılmamalıdır. Daha geniş anlamda beşik, evliliğin geleceğe açılmasıdır. Türkü, baba evindeki eksilmeyi yeni evde doğacak hayatla dengelemeye çalışır. Böylece ayrılık, bereket ve süreklilik beklentisiyle yumuşatılır.

10. Türkünün Genel Duygu Yapısı: Sevinç ve Hüznün Birlikteliği

“Çattılar Gazan Daşını” türküsünün en dikkat çekici yönlerinden biri, sevinç ile hüznü aynı metin içinde taşımasıdır. Bir tarafta kazan, düğün aşısı, kına, kutlama ve beşik vardır; diğer tarafta tuz torbasının boşalması, kız evinin eksilmesi, babanın kızsız kalması ve sofrada kalan kaşık vardır. Bu yapı, Türk düğün kültürünün çift yönlü duygusal karakterini yansıtır.

Düğün bir yandan yeni hayatın başlangıcıdır; diğer yandan baba evi için bir ayrılıktır. Gelin bir eve katılırken, başka bir evden eksilir. Türkü, bu iki duyguyu birbirine karşıt değil, aynı ritüelin iki yüzü olarak sunar. Bu nedenle türkü yalnızca neşeli bir düğün havası olarak değerlendirilemez. Aynı zamanda ayrılığın, dönüşümün ve toplumsal beklentilerin şiirsel anlatımıdır. Bu yönüyle halk kültürünün duygusal inceliğini ve ritüel düşünme biçimini yansıtır.

11. Gelinlik Ritüeli ve Toplumsal Kimlik

Türküde gelin, bireysel bir kişi olmanın ötesinde toplumsal bir kimliğin taşıyıcısıdır. Onun başı hazırlanır, kınası kutlanır, tatlı dilili olması öğütlenir, eşiği geçmesi anlatılır ve beşik motifleriyle geleceğe bağlanır. Bütün bu unsurlar, gelinin yeni toplumsal rolünü kurar. Gelinlik burada yalnızca bir kıyafet veya düğün günü görünümü değildir. Gelinlik, bir geçiş hâlidir. Genç kızlıktan evliliğe, baba evinden yeni eve, eski aile düzeninden yeni sorumluluklara geçiştir. Bu yüzden türküde gelinlik hem duygusal hem toplumsal hem de sembolik bir dönüşüm olarak yer alır. Bu dönüşümün merkezinde ritüel nesnelere vardır. Kazan, aş, kına, tuz, eşik, sofraya, kaşık ve beşik; her biri gelinlik sürecinin farklı bir aşamasını temsil eder.

Sonuç

“Çattılar Gazan Daşını” türküsü, Türk halk kültüründe gelinlik ritüelini ve geçiş sembolizmini yansıtan güçlü bir sözlü kültür metnidir. Türküde geçen kazan, düğün aşısı, gelin başı, kına, tatlı dil, tuz torbası, kız evi, baba, eşik, sofraya, kaşık ve beşik gibi unsurlar, yalnızca gündelik hayatın parçaları değildir. Bunlar, düğün ritüelinin anlam dünyasını kuran sembolik göstergelerdir.

Türküde düğün, hem toplumsal bir sevinç hem de aile içi bir ayrılık olarak sunulur. Kazan ve aş, topluluğun bereketini ve paylaşımını temsil ederken; tuz torbası, kız evi, baba ve sofrada kalan kaşık, baba evindeki eksilmeyi dile getirir. Eşik, gelinin eski hayattan yeni hayata geçişini; beşik ise evliliğin geleceğe ve berekete açılan yönünü simgeler.

Bu açıdan “Çattılar Gazan Daşını” türküsü, yalnızca bir düğün türküsü değil, gelinlik ritüelinin halk belleğindeki sembolik anlatımıdır. Türkü, gelinin baba evinden ayrılığını, yeni bir kimliğe geçişini ve toplumun evlilikten beklediği uyum, bereket ve süreklilik düşüncesini yalın ama güçlü imgelerle ifade eder.

Bu türkü, Türk halk kültüründe düğünün yalnızca bir eğlence değil; aynı zamanda kimlik değiştirme, aile düzenini yeniden kurma ve toplumsal hafızayı aktarma ritüeli olduğunu gösterir. Gelin, eşiği geçtiğinde yalnızca bir evden başka bir eve gitmez; bir kimlikten başka bir kimliğe geçer. Türkü de bu geçişi halk dilinin sade, sembolik ve dokunaklı anlatımıyla kalıcı hâle getirir.

Giriş

Konuşmada sözcükler, iletişimin en görünür fakat tek başına yeterli olmayan anlam katmanını oluşturur. İnsanlar düşüncelerini, niyetlerini, deneyimlerini ve kavramsal dünyalarını çoğu zaman kelimeler aracılığıyla dışa vururlar. Bu nedenle sözcükler, yalnızca seslerden veya yazılı işaretlerden ibaret değildir; aynı zamanda zihinsel temsilleri, düşünsel çerçeveleri ve toplumsal anlam alanlarını taşıyan temel yapılardır. Dilbilim açısından kelime, gösteren ile gösterilen arasındaki ilişki üzerinden anlam kazanır; bu ilişki, sözcüğün yalnızca bir adlandırma aracı değil, kavramlaştırma sürecinin kurucu ögesi olduğunu gösterir (Saussure, 1916: 65-67).

Konuşmanın sözcüksel boyutu, düşüncenin anlaşılır hâle gelmesini sağlayan temel araçtır. Bir kelimenin seçilmesi, yalnızca belli bir nesneye veya duruma ad vermek değildir; aynı zamanda konuşmacının dünyayı nasıl kavradığını, hangi anlam alanlarını öne çıkardığını ve dinleyiciyle nasıl bir ortak zemin kurmak istediğini gösterir. Bu nedenle sözcüklerin işlevi, basit bir dilsel kodlamanın ötesine geçer. Sözcükler, düşüncenin dışa açılan formu olarak konuşmanın anlam örgüsünü kurar ve iletişimin bilişsel omurgasını meydana getirir.

Sözcüklerin anlam taşıma gücü, hem bireysel hem de toplumsal düzeyde işler. Her kelime, konuşmacının zihninde belirli bir kavramsal bölgeyi temsil ederken, dinleyicinin zihninde de deneyim, kültür, bilgi birikimi ve bağlamla bağlantılı yeni çağrışımlar üretir. Bu nedenle kelime, tekil bir işaret değil; anlam ağının düğüm noktasıdır. Ogden ve Richards'ın anlam kuramında vurgulandığı gibi, kelime, düşünce ve gönderge arasındaki ilişki doğrudan ve basit değil; yorumlayıcı süreçlerle şekillenen üçlü bir yapıdır (Ogden ve Richards, 1923: 11).

Bu makalenin temel amacı, sözcüklerin konuşmadaki işlevini hem imkânları hem de sınırları bakımından incelemektir. Bir yandan sözcüklerin kavramları netleştirme, düşüncüyü yapılandırma ve bilgi aktarımını mümkün kılma gücü ele alın-

cak; diğer yandan sözcüklerin duyguyu taşımakta neden zaman zaman yetersiz kaldığı tartışılacaktır. Böylece konuşmanın yalnızca “ne söylendiği” üzerinden değil, “nasıl anlam kazandığı” ve “hangi noktada eksik kaldığı” üzerinden değerlendirilmesi amaçlanmaktadır.

2.1. Sözcükler Olarak Konuşma: Dilsel Yapı

Konuşmanın dilsel yapısı, sözcüklerin düşüncüyü nasıl taşıdığını, içeriği nasıl örgütlediğini ve söylemin genel çerçevesini nasıl belirlediğini anlamak açısından temel bir başlangıç noktasıdır. Sözcükler, iletişimde kullanılan en görünür araçlar olarak hem kavramların taşıyıcısı hem de söylemin biçimlendiricisi konumundadır. Konuşmacının kelime seçimi, düşüncesinin açıklığını, argümanının gücünü ve mesajının doğruluğunu doğrudan etkiler. Bu nedenle dilsel yapı, yalnızca kelimelerin yan yana gelmesi değil, anlamı düzenleyen zihinsel bir mimaridir.

2.1.1. Sözcüklerin Anlam Taşıma Kapasitesi

Sözcüklerin anlam taşıma kapasitesi, konuşmanın bilişsel yapısının merkezinde yer alır. İnsanlar düşüncelerini, deneyimlerini ve kavram dünyalarını kelimeler aracılığıyla ifade ederler. Bu ifade sürecinin niteliği, seçilen sözcüklerin açıklığına, uygunluğuna ve bağlamla kurduğu ilişkiye bağlıdır. Kelimeler, zihinsel temsilleri dış dünyaya aktaran semboller olarak yalnızca bilgiyi taşımaz; aynı zamanda düşüncenin sınırlarını çizer ve anlamın nasıl kurulacağını belirler. Vygotsky'nin dil ve düşünce ilişkisine dair yaklaşımı, kelimenin yalnızca düşüncüyü ifade etmediğini, aynı zamanda düşüncenin oluşum sürecinde aktif rol oynadığını göstermesi bakımından önemlidir (Vygotsky, 1986: 212-218).

Sözcüklerin anlam taşıma gücü, yalnızca sözlük anlamlarıyla sınırlı değildir. İnsan zihni kelimeleri deneyimlerle, duygularla, kültürel arka planla ve önceki iletişim tecrübeleriyle birlikte işler. Bu nedenle her kelime, konuşmada sabit bir anlam birimi olarak değil, bağlam içinde genişleyen ve

daralan bir anlam alanı olarak işlev görür. Bir kelimenin hangi cümlede, hangi tonla, hangi sosyal ilişkide ve hangi iletişim amacıyla kullanıldığı, onun gerçek etkisini belirler.

Sözcüklerin anlam kapasitesinin bir başka boyutu, onların söylem içindeki ilişkisel konumudur. Bir kelimenin anlamı, çoğu zaman yalnızca kendi içeriğinden değil, diğer kelimelerle kurduğu bağdan doğar. Kelimeler ardışık biçimde dizilerek düşüncenin akışını oluşturur; cümleler arasındaki bağlantılar ise konuşmanın mantıksal bütünlüğünü sağlar. Bu nedenle sözcükler, tek başına duran anlam parçaları değil, söylemin bütününe taşıyan ilişkisel yapılarıdır.

2.1.1.1. Kavramsal Netlik ve Anlaşılabilirlik

Kavramsal netlik, konuşmanın anlaşılır olmasını belirleyen başlıca unsurlardan biridir. Kavramların açık, sınırları belirgin ve bağlamla uyumlu biçimde kullanılması, konuşmacının ne söylemek istediğini netleştirir; dinleyiciye ise mesajı çözümlenebileceği zihinsel bir çerçeve sunar. Sözcüklerin belirsiz, muğlak veya yetersiz seçildiği durumlarda iletişim zayıflar; yanlış anlamalar, anlam kaymaları ve zihinsel karışıklıklar ortaya çıkabilir.

Kavramsal netlik yalnızca doğru kelimeyi seçmek değildir; aynı zamanda o kelimenin çağrışımlarını, semantik alanını ve bağlam içindeki yükünü yönetebilmektir. Özellikle soyut kavramlar kullanıldığında, dinleyici kendi deneyimlerine göre farklı yorumlara yönelebilir. Bu durumda konuşmacının örnekler, açıklamalar ve tamamlayıcı ifadeler kullanması, soyut anlamı daha somut ve takip edilebilir hâle getirir. Böylece sözcüklerin anlaşılabilirliği, yalnızca kelime düzeyinde değil, kavramlar arası ilişki düzeyinde de sağlanmış olur.

Akademik ve düşünsel konuşmalarda kavramsal netlik daha da önem kazanır. Çünkü bu tür söylemlerde kelimelerin terminolojik tutarlılığı, argümanın anlaşılabilirliğini doğrudan etkiler. Aynı kavramın metin boyunca farklı anlamlarda kullanılması, dinleyicinin veya okuyucunun düşünce hattını takip etmesini zorlaştırır. Bu nedenle kavramsal netlik, konuşmanın anlam taşıyıcı kapasitesini güçlendiren temel bir koşuldur.

2.1.1.2. Mantıksal Tutarlılık ve Argüman İnşası

Mantıksal tutarlılık, konuşmada sözcüklerin anlam taşıyıcı gücünü pekiştiren ve argüman inşasının temel dayanağını oluşturan bir unsurdur. Bir konuşmacının düşüncesini anlaşılır biçimde aktarabilmesi, kelimeler arasındaki mantıksal bağları açık ve düzenli kurmasına bağlıdır. Bu yapı, fikirlerin rastgele sıralanmasından çok, belirli bir düşünce akışı içinde düzenlenmesini gerektirir.

Argüman inşası, konuşmanın yalnızca bilgi aktarma süreci olmadığını; aynı zamanda düşünsel bir düzen kurma çabası olduğunu gösterir. Her argüman, bir iddia, bu iddiayı destekleyen gerekçeler ve bu gerekçeleri anlamlı hâle getiren bağlantılar gerektirir. Mantıksız sıçramalar, nedensiz geçişler veya gerekçesiz iddialar, konuşmanın ikna gücünü zayıflatır. Grice'nın konuşma ilkeleri, iletişimde açıklık, yeterlilik, doğruluk ve ilgililik gibi unsurların anlamın sağlıklı kurulması açısından belirleyici olduğunu ortaya koyar (Grice, 1975: 45-46).

Mantıksal tutarlılığın sağlandığı konuşmalarda dinleyici, konuşmacının düşünce hattını güvenle takip eder. Bu durum, yalnızca mesajın anlaşılmasını değil, konuşmacının yetkinlik ve güvenilirlik algısını da güçlendirir. Buna karşılık tutarsız bir söylem, kelimeler doğru seçilmiş olsa bile, mesajın bütünlüğünü bozar. Bu nedenle mantıksal düzen, sözcüklerin anlam taşıyıcı işlevini destekleyen kuruca bir omurga niteliğindedir.

2.1.2. Söylemin Çerçevesi: Metin, Konu ve Bağlam

Söylemin çerçevesi; metin, konu ve bağlam öğeleri tarafından belirlenen anlam alanıdır. Konuşmacının kullandığı her kelime, tek başına değil, içinde bulunduğu söylem alanı içinde anlam kazanır. Metin, konuşmanın genel bütünlüğünü; konu, içeriksel odağını; bağlam ise kelimelerin hangi koşullarda ve hangi amaçla kullanıldığını belirler. Bu üç unsur bir araya geldiğinde, dinleyici için bir anlam haritası oluşur.

Metin, konu ve bağlam arasındaki ilişki, söylemin hem yapısal hem de işlevsel bütünlüğünü kurar. Aynı ifade, resmî bir konuşmada, gündelik bir sohbede veya duygusal bir karşılaşmada farklı an-

lamlar taşıyabilir. Bu farklılık, bağlamın kelimelere yüklediği işlevsel değerden kaynaklanır. Halliday ve Hasan'ın metin bütünlüğü yaklaşımı, anlamın yalnızca cümle içinde değil, cümleler arası bağlarla ve metinsel ilişkilerle kurulduğunu göstermesi bakımından önemlidir (Halliday ve Hasan, 1976: 4).

Bağlam, kelimenin niyetini ve etkisini belirleyen temel unsurlardan biridir. Bir kelime, sözlük anlamı bakımından doğru olsa bile, yanlış bağlamda kullanıldığında iletişimsel açıdan başarısız olabilir. Bu nedenle konuşmacı, yalnızca ne söyleyeceğini değil, bunu hangi ortamda, hangi ilişki düzeyinde ve hangi duygusal atmosfer içinde söyleyeceğini de dikkate almalıdır. Böylece söylemin çerçevesi, kelimelerin anlamını düzenleyen ve iletişimi bütünlüklü kılan temel bir yapı hâline gelir.

2.1.2.1. Bağlama Uygun Kelime Seçimi

Bağlama uygun kelime seçimi, konuşmanın anlam doğruluğunu ve iletişimsel etkisini belirleyen en önemli süreçlerden biridir. Bir kelimenin değeri, yalnızca sözlükteki anlamıyla değil, kullanıldığı ortamın sunduğu ilişkiyle ortaya çıkar. Konuşmacının hangi kelimeyi hangi koşulda, hangi niyetle ve hangi ilişki düzleminde kullandığı, dinleyicinin algısını doğrudan şekillendirir.

Bağlam, kelimenin yalnızca bir işaret değil, aynı zamanda durumu temsil eden bir araç olduğunu gösterir. Resmî bir ortamda gündelik ve gevşek ifadeler konuşmanın ciddiyetini zayıflatabilirken, samimi bir sohbette aşırı teknik veya mesafeli kelimeler iletişimde soğukluk yaratabilir. Aynı şekilde duygusal bir durumda nötr ve mekanik kelimeler seçmek, dinleyicinin konuşmacıyla bağ kurmasını güçleştirebilir.

Bağlama uygun kelime seçimi, söylemin duygusal tonunu da belirler. Her kelime yalnızca bir kavramı değil, aynı zamanda bir duygusal atmosferi taşır. Empati gerektiren bir durumda keskin ve kesin ifadeler kullanmak, konuşmacının duyar-sız algılanmasına yol açabilir. Buna karşılık nesnel açıklama gerektiren bir konuda aşırı duygusal kelimeler tercih etmek, mesajın bilimsel veya mantıksal ağırlığını azaltabilir. Bu nedenle kelimenin bağlamla uyumu, yalnızca anlam doğruluğu değil, ilişki yönetimi açısından da önemlidir.

2.1.2.2. Söylemde Tutarlılık ve Akış

Söylemde tutarlılık ve akış, konuşmanın yapısal bütünlüğünü sağlayan ve mesajın dinleyici tarafından kesintisiz biçimde takip edilmesini mümkün kılan iki temel unsurdur. Konuşmanın yalnızca içerik bakımından güçlü olması yeterli değildir; bu içerik, düzenli bir mantık sırasına ve akıcı bir anlatım örgüsüne yerleştirildiğinde etkili olur.

Tutarlılık, konuşmanın bölümleri arasında mantıklı ilişkiler kurulmasını gerektirir. Girişte belirlenen konu çerçevesinin gelişme bölümünde terk edilmesi, gereksiz tekrarlarla zayıflatılması veya ani konu değişiklikleriyle parçalanması, söylemin bütünlüğünü bozar. Tutarlı bir söylemde her düşünce, önceki düşünceyle ilişkili biçimde ilerler; yeni açıklamalar önceki iddiayı destekler, genişletir veya sonuçlandırır.

Akış ise konuşmanın ritmini, temposunu ve ilerleyiş biçimini belirler. Cümlelerin yalnızca mantıklı sırayla dizilmesi yeterli değildir; aynı zamanda geçişlerin yumuşak olması, anlatının gereksiz kesintilerden arındırılması ve düşünce hatının doğal biçimde ilerlemesi gerekir. Halliday ve Hasan'ın bağlaşıklık kavramı, metnin yalnızca yana gelen cümlelerden değil, bu cümleleri birbirine bağlayan anlam ilişkilerinden oluştuğunu vurgular (Halliday ve Hasan, 1976: 23).

2.2. Sözcüklerin Sınırları: Anlamın Yarım Kaldığı Nokta

Sözcükler iletişimin temel araçları olmakla birlikte, insan deneyiminin bütün derinliğini her zaman taşıyamaz. Bu sınır özellikle duygular söz konusu olduğunda belirginleşir. İnsan çoğu zaman yaşadığı şeyi anlatmaya çalışırken kelimelerin yetersiz kaldığını hisseder; çünkü sözcükler zihinsel içeriği düzenlemede güçlü olsa da duygusal titreşimi her zaman tam olarak yansıtamaz.

Sevinç, öfke, kırgınlık, coşku, hüznün veya hayranlık gibi duygular kelimelerle ifade edildiğinde çoğu zaman eksik bir çeviri gibi kalır. "İyiyim", "üzgünüm" veya "kırdım" gibi ifadeler, duygunun yalnızca genel adını verir; fakat o duygunun yoğunluğunu, bedensel etkisini, geçmiş deneyim-

lerle ilişkisini ve kişisel derinliğini tam olarak aktaramaz. Bu nedenle konuşmanın sözcüksel yönü, insan deneyiminin tamamını ifade etmekte çoğu zaman yetersiz kalır.

2.2.1. Sözü'nün Duyguyu Taşımakta Yetersiz Kaldığı Durumlar

Konuşma sırasında sözcüklerin duyguyu taşımakta yetersiz kalması, iletişimin sık karşılaşılan boşluklarından biridir. Bu durum, duygunun karmaşık ve akışkan doğasının kelime sınırlarına sığmamasından kaynaklanır. Bazı duygular, özellikle yoğun olanlar, kelimelerle ifade edilmeye çalışıldığında basitleşir veya olduğundan farklı algılanır.

Örneğin "iyiyim" demek, çoğu zaman gerçekte hissedileni tam olarak karşılamaz. Kimi insan bu kelimeyle acısını saklar, kimi öfkelerini gizler, kimi de üzüntüsünü hafifletmeye çalışır. Bu nedenle kelimenin yüzeyde taşıdığı anlam ile konuşmacının iç dünyasında yaşadığı duygu arasında mesafe oluşabilir. İletişimdeki bu boşluk, konuşmacının kendini tam ifade edememesine ve dinleyicinin duygusal bağ kurmakta zorlanmasına yol açabilir.

Sözcüklerin duyguyu taşımakta sınırlı kalması, iletişimin yalnızca dilsel bir süreç olmadığını gösterir. Duygu, çoğu zaman kelimenin yanında ses tonu, vurgu, yüz ifadesi, beden dili ve sessizlik gibi unsurlarla birlikte aktarılır. Austin'in söz edimleri yaklaşımı, bir ifadenin yalnızca anlam taşıyan bir cümle olmadığını, aynı zamanda belli bir eylem ve etki ürettiğini göstermesi bakımından bu noktada önemlidir (Austin, 1962: 94-101).

2.2.1.1. "Doğru Kelimeler, Yanlış Etki" Paradoksu

"Doğru kelimeler, yanlış etki" paradoksu, iletişimde seçilen sözcüklerin teknik olarak doğru olmasına rağmen beklenen duygusal etkiyi yaratmamasını ifade eder. Bu paradoksun temelinde, kelimenin anlamsal doğruluğu ile söyleyiş biçimi arasındaki fark bulunur. Bir kelime doğru seçilmiş olsa bile, yanlış tonlama, uygunsuz vurgu veya mesafeli bir ritimle söylendiğinde dinleyicide bambaşka bir etki uyandırabilir.

Örneğin "üzgünüm" ifadesi samimi bir sesle söylendiğinde teselli edici olabilir; fakat soğuk ve mekanik bir tonla söylendiğinde içtenliksiz, hatta

alaycı algılanabilir. Aynı şekilde nezaket içeren bir cümle, sert bir tonla ifade edildiğinde nazik olmaktan çıkar. Bu durum, kelimelerin kendi başına duygusal etki üretmediğini; anlamın, söyleyiş biçimiyle tamamlandığını gösterir.

Bu nedenle kelimenin doğruluğu, iletişimin başarısı için yeterli değildir. Konuşmacı, kelimenin anlamını olduğu kadar, kelimeye eşlik eden tonu, ritmi ve duygusal yönelimi de dikkate almak zorundadır. Böylece sözü'nün etkisi, yalnızca seçilen kelimedenden değil, kelimenin nasıl yaşatıldığından doğar.

2.2.1.2. Düz Metin ve Canlı Konuşma Ayırımı

Düz metin ile canlı konuşma arasındaki ayırım, sözcüklerin her ortamda aynı etkiye sahip olmadığını gösterir. Yazılı bir ifadede kelimeler çoğunlukla anlamlarını bağlam, noktalama ve üslup aracılığıyla taşır. Canlı konuşmada ise kelimelere tonlama, vurgu, tempo, ritim, mimik ve jestler eşlik eder. Bu nedenle aynı cümle, yazıda nötr görünürken konuşmada samimi, kırgın, öfkeli veya neşeli algılanabilir.

Düz metinde duygusal yükün önemli bir kısmını okuyucu tamamlar. Canlı konuşmada ise bu yük, konuşmacının sesi ve bedensel varlığı tarafından paylaşılır. Bu fark, konuşmanın yalnızca kelimelerden oluşmadığını; sesin, beden ve bağlamın da anlam üretimine katıldığını gösterir. Dolayısıyla kelimeler, canlı konuşmada başka göstergelerle birleşerek anlam alanını genişletir.

2.2.2. Twain Örneği: Aynı Sözcükler, Farklı Etki

Twain örneği, aynı sözcüklerin farklı söyleyiş biçimleriyle nasıl farklı etkiler doğurabileceğini göstermesi bakımından açıklayıcıdır. Bu anekdotta önemli olan, kelimelerin içerik bakımından aynı kalmasına rağmen, onları söyleyen kişinin duygusal tonu, ritmi ve niyeti değiştiğinde iletişimsel etkinin bütünüyle değişmesidir. Twain'in öfkeyle söylediği sözler, yoğun bir duygunun eşlik ettiği canlı bir patlama niteliği taşıırken; aynı sözlerin nötr bir tonla tekrarlanması, onları duygusal gücünden arındırır.

Bu örnek, sözcüklerin duyguyu tek başına taşıma-

diğını; anlamın önemli bir bölümünün ses tonu, vurgu ve söyleyiş biçimiyle şekillendiğini gösterir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken nokta, Twain'e atfedilen bu tür anekdotların farklı kaynaklarda değişik biçimlerde aktarılmasıdır. Bu nedenle örnek, tarihsel kesinlik iddiasından çok, iletişimsel bir açıklama aracı olarak kullanılmalıdır (Twain'e atfedilen anekdot için kaynak kontrolü önerilir).

Twain örneğinin makale açısından değeri, kelime ile duygu arasındaki mesafeyi görünür kılmasıdır. Aynı kelimeler, farklı duygusal bağlamlarda bütünüyle farklı anlam etkileri yaratabilir. Bu nedenle iletişimde anlam, yalnızca sözcüklerin içeriğinde değil, o sözcüklerin hangi ruh hâliyle, hangi ses düzeniyle ve hangi niyetle söylendiğinde ortaya çıkar.

2.2.2.1. Sözcüklerin Duygu Taşıyıcısı Olarak Sınırlılığı

Sözcüklerin duygu taşıyıcısı olarak sınırlılığı, dilin yapısal çerçevesinin insan deneyiminin genişliğini tam olarak kapsayamamasından kaynaklanır. Kelimeler kavramları açıklamada güçlüdür; fakat duygular söz konusu olduğunda çoğu zaman eksik kalır. Çünkü duygu, kelimenin sunduğu kesinlikten daha akışkan, çok boyutlu ve içsel bir süreçtir.

Örneğin “kırdım” demek, kırgınlığın yalnızca genel adını verir. Oysa hissedilen duygu, geçmiş deneyimlerle, beklentilerle, beden tepkileriyle ve ilişki biçimleriyle bağlantılı çok daha karmaşık bir yapıya sahip olabilir. Benzer şekilde “mutluyum”, “üzgünüm” veya “endişeliyim” gibi ifadeler, duygunun yalnızca etiketini sunar; fakat o duygunun kişisel derinliğini tam olarak yansıtamaz.

Bu nedenle duygunun gerçek aktarımı çoğu zaman kelimenin ötesindeki unsurlara ihtiyaç duyar. Ses tonu, duraksama, bakış, jest, beden duruşu ve hatta sessizlik, kelimenin taşıyamadığı anlamı tamamlayabilir. Böylece konuşmanın duygusal boyutu, sözcüklerin sınırlarını aşan çok katmanlı bir iletişim alanı hâline gelir.

Sonuç

Konuşmada sözcükler, anlamın kurulması, düşüncenin düzenlenmesi ve iletişimin anlaşılır hâle gelmesi açısından vazgeçilmezdir. Sözcükler aracılığıyla insanlar kavramlarını, niyetlerini, düşüncelerini ve deneyimlerini paylaşır. Bu yönüyle kelimeler, konuşmanın bilişsel ve yapısal omurgasını oluşturur.

Bununla birlikte sözcüklerin iletişimdeki gücü sınırsız değildir. Kelimeler, kavramları belirginleştirebilir, düşüncüyü mantıksal bir sıraya koyabilir ve söylemin çerçevesini kurabilir; fakat duygunun bütün yoğunluğunu her zaman taşıyamaz. Bu nedenle konuşmanın gerçek anlamı, yalnızca kelimelerde değil; bağlam, tonlama, vurgu, ritim, beden dili ve söylem akışı gibi unsurların birlikte çalışmasında ortaya çıkar.

Sonuç olarak sözcükler, konuşmanın temel yapı taşıdır; ancak konuşmanın tamamı değildir. Anlam, kelimelerle başlar fakat bağlamla derinleşir, söylemle düzenlenir ve duygusal tonla tamamlanır. Bu nedenle etkili iletişim, yalnızca doğru kelimeleri seçmek değil, bu kelimeleri doğru bağlamda, doğru mantık düzeniyle ve doğru duygusal tonla kullanabilmektir.

Söz, düşüncenin kapısını açar; fakat anlam, bağlamla derinleşir. Kelime zihni aydınlatır; ses, duyguya can verir. İletişimin hakikati, ne söylediğimiz kadar, nasıl söylediğimizde saklıdır.

Kaynakça

Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. Oxford: Clarendon Press.

Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation*. P. Cole ve J. L. Morgan (Ed.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts içinde* (ss. 41-58). New York: Academic Press.

Halliday, M. A. K. ve Hasan, R. (1976). *Cohesion in English*. London: Longman.

Ogden, C. K. ve Richards, I. A. (1923). *The meaning of meaning: A study of the influence of language upon thought and of the science of symbolism*. London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.

Saussure, F. de. (1966). *Course in general linguistics* (C. Bally ve A. Sechehaye, Ed.; A. Riedlinger, Katkı; W. Baskin, Çev.). New York: McGraw-Hill. (İlk yayımlanma tarihi 1916)

Vygotsky, L. S. (1986). *Thought and language* (A. Kozulin, Göz. geç. ve Ed.). Cambridge, MA: MIT Press.

Giriş

Türklerin düşünce ve inanç dünyasını mitolojik, kozmogonik, kozmolojik ve kültürel unsurlar çerçevesinde inceleyerek eski Türk inanç sisteminin temel yapı taşlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Tengri inancı, Yer-Su kültü, Atalar kültü, tabiat unsurlarına yüklenen kutsal anlamlar, iyeler, ruhlar, hayvan sembolizmi, renk ve yön anlayışı gibi konular ele alınacaktır. Makale, Türklerin evreni, doğayı, insanı ve kutsal varlık alanını nasıl anlamlandırdığını göstermeyi hedeflemektedir. Böylece eski Türk inanç sisteminin yalnızca dinî bir yapıdan ibaret olmadığı; aynı zamanda toplumsal düzeni, ahlaki değerleri, tabiatla ilişki biçimini ve kültürel kimliği şekillendiren geniş bir düşünce sistemi olduğu ortaya konulacaktır.

Çalışmada yöntem olarak kaynak taraması ve karşılaştırmalı değerlendirme esas alınmıştır. Türk mitolojisi, eski Türk inançları, destanlar, Orhun Yazıtları, kültürler, semboller ve İslamiyet sonrası kültürel süreklilik üzerine yapılmış akademik çalışmalar temel alınarak konu açıklanacaktır. Makalenin kapsamı, ağırlıklı olarak İslamiyet öncesi Türk düşünce ve inanç dünyası ile bu inançların İslamiyet sonrası dönemdeki izleriyle sınırlandırılmıştır. Bu nedenle çalışma, Türklerin bütün dinî tarihini ayrıntılı biçimde ele almak yerine, eski Türk inanç sisteminin ana unsurlarını ve bu unsurların Türk kültüründeki devamlılığını incelemeye yöneliktir.

Bu çerçevede çalışma, Türklerin inanç dünyasını yalnızca geçmişte kalmış mitolojik anlatılar veya folklorik unsurlar olarak değil, Türk kimliğinin tarihî oluşumunda etkili olmuş zihinsel ve kültürel kodlar olarak değerlendirmektedir. Makalede ele alınan mitolojik figürler, kutsal mekânlar, tabiat unsurları, hayvan sembolleri, renkler ve yönler; Türklerin evreni algılama, kutsalla ilişki kurma ve toplumsal düzeni anlamlandırma biçimlerini açıklayan temel göstergeler olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle çalışma, eski Türk inanç sisteminin Türk kültür tarihindeki sürekliliğini, İslamiyet sonrası dönemde aldığı yeni biçimleri ve günümüz kültü-

rel hafızasındaki izlerini bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Var oluşundan beri insanların dünyadaki her bir unsura, doğaya, evrene ve bütün varlıklar için anlam verme çabasının olduğuna inandığımız gibi bu durumu da doğal karşılarız. İnsanın varlığını, varlık sebebini ve amacını, varlıklar içindeki yerini ve anlamını da düşünüp sorgulamasını da olması gereken bir durum gibi düşünebiliriz. Bu konularda da insanın öznelliğinin de söz konusu olabileceği gibi bir toplum, grup ya da kitle olarak da ortak bir düşünce ve inanca sahip olduklarını da öğreniriz.

Toplumlar da din, mitoloji, felsefi ve birden fazla türden inançlara sahip olduğunu ve her toplumun da varlıklar ve olgular konusunda ortak düşünce ve inanca sahip olmadığını da öğreniriz. Bununla birlikte farklı toplumlar arasında ortak olan düşünce ve inancın da var olduğunu da öğrenebiliriz. İnsan nesillerinin ilk var oluşunda ortak bir kökün var olduğuna inandığımız gibi düşünce ve inançların da ilk başta ortak olduğuna da inandırabiliriz.

Birçok toplumun kendine özgü düşünce ve inançlarının varlığını kabul ettiğimiz gibi Türklerin de dünyadaki canlı ve cansız her bir unsura, doğaya, evrene ve varlıklara karşı bir düşünce ve inançlarının var olduğunu öğreniyoruz. Burada Türklerin mitolojik, dinsel, kozmoloji ve kozmogoniye dayanan inançlarının da varlığı üzerine bir yazı dizisine başlıyoruz. Burada Türklerin de aynı zamanda bu yönüyle başka toplumları etkileme ve onlardan da etkilendiğini de düşünebiliriz.

Aslında toplumların her türlü varlığa anlam verme konusunda felsefe, din ve birçok inanç türü ön plana çıkarken bunların arasında Mitolojinin de ayrı bir yeri var. İnsanlık tarihinin ilk bilimi olarak bahsedilen mitolojinin kozmik bilgilerin sembolleşmiş dalı olduğu gibi dünyayı algılama, şekillendirme, sembolleştirme, hayatın ve olayların genelleştirilmiş modeli olarak da tanımlanır. Birçok toplumun kendine özgü bir mitolojisi olduğu gibi Türklerin de mitolojileri vardır.

Türklerin mitolojilerinin de incelendiğinde birçok toplumdan farklı olan özelliklerinin var olduğu tespit edilmiştir. Türklerde diğer mitolojik sistemlerden ayrılan özellikler arasında etnik bir psikoloji ve dünyaya bakış açısındaki farklılık kendisini gösterir. Birçok toplumdaki çok Tanrıcılık özelliğinin Türk mitolojisinde olmadığı gibi Türklerde doğa ruhları ya da iye'ler söz konusudur. Türk mitolojisinde akılcılık ön planda olduğu gibi türeyiş, koruyucu ruhlar ve demonik (Cin / Şeytan) gibi örnekler ağır basar. Türk mitolojisinde ayrıca kam inançları ve pratiklerinin de yeri olduğu gibi arkaik destanlar ve taş kitabelerin de yeri olduğu bilgisi verilir.

Mitoloji denilince toplumda birçok kişinin aklına masalsı bir anlatım gelirken aslında farklarının da olduğunu da öğreniriz. Mitlerde bilimsellik ön planda olduğu gibi izah etme ya da açıklayıcı yönü ön plana çıkar. Mit ve masal arasında kurgu ve evrensel açıklayıcı bir fark olduğu gibi masalın içeriğinde toplumsallık ön planda iken Mitlerde evren unsuru ön plana çıkar. Verilen örneklerdeki gibi Mitoloji ve Masal arasında birçok örnek verilebilir. İkisinin arasında da farklı amaçlar gözlenir.

Türk Mitolojik sisteminin iki ana temeli olduğunu Prof. Dr. Fuzuli Bayat'dan öğreniyoruz. Birinci olarak Dünya modeli, ruhlar hiyerarşisi, iye kültü, Demonoloji ve Mitolojik ana tasarımı olarak işaret edilir. İkinci olarak ise Gök Tanrı dini – mitolojik sistemi ve astral kült, ecdat kültü ve medeni kahramanlık işlevleri ön plana çıkar.

Türk Mitolojik metinlerinin sunmuş olduğu bilgileri göz önünde bulundurulduğunda ise önerilen bir tasnif tipi ön plana çıkar. Buna göre Dünya modeli, Kozmogonik, türeyiş mitleri, mitolojik ana kompleksi, Gök Tanrı inanç sistemi, iye kültü ve Demonoloji, Kült ve inanç sistemi belirtilir (1).

Türklerde Yaratıcı – Yaratılış İle Yaratılana İnanç Ve Saygı

Orhun Yazıtlarına da baktığımızda verilen bilgiler arasında evrensel bir Türk inancına dair bilgiler de kadim Türk, düşünce, felsefe ve inancına dair ipuçlarına ulaşırız. Bu unsurlara baktığımızda da eski Türk inancının üç ana ögesinin Tanrı Kavramı, Yer – Su ve Atalar kültürünün ön plana çık-

tığını öğreniriz. Türk Kozmogonisi içinde de bir diğer konu unsurlarının doğa ile ilişkili olarak Dağ Kültü, Ağaç Kültü ve Su Kültünün olduğunu öğreniriz.

Bütün bir varlık alemi ile ilgili var eden ile var olan düşünce ve inançlarını geçmişten günümüze kadar bütün insan nesillerinde var olduğunu öğreniyoruz. Türklerde de bu inancın varlığı kendisini gösterirken Orhun Yazıtlarında da var eden için Tengri adının geçtiğini de öğreniyoruz. Müslümanlar için Yüce Yaratıcının “Allah” olarak anılmasıyla birlikte ilk Müslüman Türklerinde Tengri'den gelen “Tanrı” sözünü de ayrıca kullanmalarında da bir sakınca görmedikleri bilgisi verilir.

Eski Türk inancı ile İslam inancı arasındaki bazı ortak yönler ve benzerliklerin varlığının söz konusu olduğunu öğrenirken bu ortak ve benzer yönler arasında Yüce Yaratıcının varlığını da ekleyebiliriz. Eski Türk inancıyla ilgili birden fazla kaynaktan örnekler verilirken Altay Türkleri ve Yakutların da ön plana çıkarıldığı ilginç bir durum gözlemlenebilir. Bununla ilgili Altay'da Tanrının bir adı için Kayra adının verildiğini öğrenirken de Yakutlarda da Ürün Aar Toyon adının kullanıldığı bilgisi verilir.

Eski Türk inancında Tanrı tasviri olarak “her unsuru yaratan, ezeli ve ebedi” tanımına rastlarız. Ayrıca bir inanç gereği “ Tengri “ kelimesinden önce de “ Gök “ kelimesinin kullanılıp Gök Tanrı kelimesinin bir arada kullanıldığını da öğreniyoruz. Eski Türk inancına göre göğün en yüksek katındaki bir Yaratıcı ya da gökyüzünün bir yaratıcı olduğu inancıyla ilgili bir inancın bilgisi verilir.

Eski Türk inançlarında en büyük Tanrıdan sonra Dünya'da dahil olmak üzere varlık alemindeki birçok unsurdan sorumlu Tanrısal varlıklara dair bilgiler de verilirken bu konuyu ilerleyen satırlarda tekrar ele alacağız. Bütün bir varlık alemi içinde yer alan unsurlar arasında dünyamız ile alakalı Türk inançları kozmolojik unsurlara da yer vermeden önce Türklerin doğa ile ilgili inançlarından da kısaca bahsetmemiz gerekir. Bu konu ise Türklerin Yer – su inancıyla bağlantılı.

Dünyamızda doğayı oluşturan unsurlar arasında hava, su, toprak ve ateş ile ilgili unsurlar ile alakalı her toplumda olduğu gibi Türklerin de düşün-

ce ve inancının olduğunu öğreniyoruz. Bu inançlar kapsamında Türklerin dağlar, ağaçlar, akarsu, okyanus, deniz ve göllerin de yer aldığı Su Kültü ön plana çıkar. Yer-su ve Atalar Kültünün de Türk Kozmogonisini oluşturan öncelikli öğeler arasında olduğunu da hatırlatmamız gerekir.

Tanrıya ve yarattıklarına karşı bir vefa veya sorumluluk olarak Türklerin evrendeki ve doğadaki her türlü unsurlara karşı saygı duydukları verilen bilgiler arasında. Doğaya ve her türlü varlığa bir kutsallık yükleyen Türklerin bu inancına Yer – su denilirken bu unsurların bir güzellik kaynağı olduğuna da inandıklarını öğreniyoruz. Bu inançla da ilgili olarak Türklerin doğadaki her bir unsurun da ayrıca gizli güçlere sahip olduğuna inandıkları bilgisi verilir.

Yer – su inancı konusunda Dağ Kültünün özel ve kutsal bir anlamı olduğunu öğreniyoruz. Oğuz Kağan Destanında Oğuz Han'ın ikinci eşinden olan oğulları arasında Gök, Dağ ve Deniz adının Türk Kozmogonisi ile bağlantılarını anlatırken bunlar arasında Dağ Han'ın varlığının da önemlenecek bir konu olduğunu anlarız. Diğer bir Türk Destanı olan Yaratılış ve Türeyiş Destanında da dağların oluşumuyla ilgili bilgilere sahip oluruz.

Eski Türk inancında mağaraların ana rahmi işlevi görünürken dağların da doğurganlık özelliği taşıdığını öğreniyoruz. Altaylı Çabatların kendilerini dağlardan çıktıklarını öğrenirken dağ ile soy bağının kurulduğu inancının da varlığı kendisini gösterir. Türklerde Dağın dünya ağacının değişik bir şekli ve Kozmik yapının da bir eksen olarak görülürken bu sebeple Yaratıcının dağlara bir enerji verip dağların özel bir enerjiyi barındırdığını da öğreniyoruz.

Türklerin Yaratılış ve Türeyiş Destanında da dağların oluşumu ile ilgili bilgiler verilirken dağ unsurunun da toprakla bağlantısını öğreniyoruz. Yaratılış ve Türeyiş Destanında Er Kişi adlı karakterin Yaratıcı ile birlikte dünyanın oluşumunda etkili olduğunu öğrenirken dağların oluşumunun da Er Kişi karakterinin kendisine ayırıp ağzına sakladığı toprağın büyümesiyle yok olmamak için tükürmesiyle dağ ve tepelerin oluştuğunu öğreniyoruz. Bu destanda da Er Kişi adı verilen karakterin

kör, sağır ve bencil arzularının sonucunda kendisi için sakladığı toprağı tükürmek mecburiyetinde kalmasıyla düz uzayan arazide çukurlar ve bataklıkların da oluştuğunu öğreniyoruz.

Türklerdeki Yer – su inancı içerisinde toprak ve dağdan sonra Ağaç Kültünün varlığı da önemlenecek derecededir. Özellikle bu inanç içerisinde Kayın Ağacının varlığı ve Türklerin Yış Ötüken ormanlarına verdiği önem ile Ormanların da kutsiyet derecesindeki önemini öğreniriz. Oğuz Destanında da Oğuz Hanın eşlerinden birinin ağacın dibinde görülmesi ile birlikte üvey oğlu Kıpçak'ın da ağaç kovuğunda bulunmasının bu önemi izah eden bir başka unsur olduğunu anlarız. Uygurların Türeyiş Efsanesinde de gökten gelen bir ışığın ağaç ile birleşmesinden dokuz ay sonra bu ağaçtan beş tane çocuğun çıkmasının da Türk destanlarındaki ağaç figürünün önemli bir unsur olduğunu bize hatırlatır.

Ziya Gökalp'ın Türk Töresi adlı eserinde Tsin dininin esasını teşkil eden dört unsurun ağaç, su, demir ve ateş olduğu bilgisi verilirken de Altay Türklerinin kozmogonisinde de Tanrının Dokuz dallı ağaç yaratıp bunun her dalının altında da bir adamların soyunun insanlığı oluşturan Dokuz ırkı meydana getirdiği bilgisine de ulaşıyoruz. Ağacın kutsallığıyla ilgili Türkler arasında Oğuzlar ile Anadolu'ya gelen Ağaçeri – Tathtacı Türklerinin adlarının da önemli bir işaret olduğunu düşünebiliriz. Türk inançları arasında yeryüzü, yeraltı ve Kutup Yıldızı arasında birleştirme işlevi gören bir "Hayat Ağacı"nın da var olduğu bilgisi verilir. Bununla birlikte Türklerde öncelikle Kayın ağacı olmak üzere çam, kavak, ardıç, çınar, servi, sedir, meşe, dut, söğüt ve elma gibi ağaçların da önemli olduğu bilgisi verilir. İyi ve koruyucu ruhların yeryüzüne inme yolu olarak da inanılan Kayın Ağacının ruhunda analık ve kadınlığın sindiği inancı da vardır. Bu bilgiler ile de Ağacın Türklerdeki Kutsiyetini öğreniyoruz.

Doğayı oluşturan unsurlar arasında Türkler açısından da en önemli unsurun su olabileceğini düşünebiliriz. Türk Kozmogonisinde suyun ilk varlık ve varlıkların özü olduğuna dair bir inancın sözü olduğunu da öğreniyoruz. Suyun bir başlangıç

olduğu inancı Türk inanışlarında yer alırken İslami ilimler ve Ezoterik bilgilerde de ilk hayatın sudan çıktığına dair bilgilere de ulaşılır. Kozmik hafızada bilgi sembolü olarak görülen suyun yeryüzünün büyük bir çoğunluğunu kaplamasıyla oluşan okyanus ve denizlerin de Türklerde kutsal sayıldığını da öğreniyoruz. Yaratılış Destanında da Erlik Hanın dünya tamamen su iken suyun en dibinde toprağı çıkarıp yeryüzünün oluşumunda etkili olduğu inancı Türklerdeki kozmogonik inancın önemli bir anlatımı olarak görülebilir. Altay Yaratılış Destanında da ucu bucağı görünmeyen suyun içinde bulunan yılan, ejderha, dev su kaplumbağaları ve dev balıkların zaman zaman yer yüzüne yerleştiği inancının da varlığı söz konusu. Yer ve suyun sahipsiz kalmaması için Tanrının Türkleri görevlendirdiği inancının Türklerin inançları arasında görülürken görevini iyi yapmayıp suiistimal ederek kuta layık olmayan yöneticilerin yer ve su ruhları tarafından cezalandırıldığı inancının da hakim olduğu verilen bilgiler arasında.

Türk düşünce ve inançları arasında Atalar Kültünün de varlığı kendisini gösterirken Türklerin ölmüş atalarına kurbanlar sunması geleneği bu inancın kapsamı içinde görülür. Geçmişten günümüze Türk'ü Türk yapan özelliklerden birinin de Atalara saygı ve onları anma özelliği olduğunu düşünebiliriz. Bu açıdan Türklerin atalara önem vermesinin de dinsel bir boyutu olduğunu da düşünebiliriz. Türklerde günümüze kadar gelmiş özellikle bayram ve arefe günlerindeki mezar ziyaretlerinin de Atalar Kültü ile bağlantılı olduğuna inanabiliriz. Müslümanlıkta olduğu gibi Müslümanlıktan önceki Türklerde de kurban geleneği görülürken bu durumu Atalar Kültü inancıyla da bağdaştırabiliriz. Türklerde Ata Mağaralarına ziyaret ve bu esnada Atalar ile birlikte Tengri'ye, gök ve yer olmak üzere kutsadıkları her unsur için Türklerin kurban kesmelerinin bu inancın etkisiyle olduğuna inanırız. Türklerin çoğunlukla Müslüman olmasıyla birlikte Müslümanlıktaki kurban geleneğinin de Atalar Kültüne uygun olduğunu düşünerek Türklerin Müslümanlıktan sonra da eski inançlarından bazı öğeleri de yaşattığını anlıyoruz.

Türklerde bir saygı göstergesi olan kurban ge-

leneğinin amacının kurulu düzenin muhafazası olduğu. Göğün çökmemesi, yerin batmaması, sürülerin ve çocukların artmaya devam etmesi gibi birçok sebeple kurbanlar kesildiği bilgisi de ilgimizi çekebilir. (10)

Türklerde Uzay ve Evrendekilere Dair İnançlar

Kadim Türklerde Güneş, Ay ve Yıldız gibi Kozmolojik öğelere kutsiyet derecesinde anlamlar verildiği bilinmektedir. Mesela Kırgızistan bayrağında da gördüğümüz Türk çadırının Üst-Orta kısmında güneşe benzeyen bir simge olup kadim Türk tarihini araştıranlar için karşılına çıkan bir bilgi de Türklerin sabah kalktığında güneşe selam verme geleneklerinin olduğu bilinmektedir. Cumhurbaşkanlığı Forsu ve Kazakistan bayrağında da bu güneş simgesini görürüz. Sümerler için de Güneşin kutsiyet derecesinde üstün bir önemi olduğu bilinmekle birlikte Kadim Türklerde güneşin doğduğu yer olduğu için "Doğmak" anlamında kullanılan Doğunun da önemli olduğu bilinmektedir. Oğuz Türklerinin atası kabul edilen Oğuz Kağanın Altı oğlundan dördünün Gök, Ay, Yıldız, Gün (Güneş olması) Türkler açısından kutsallığını gösterir.

Tengri'nin yarattığı öncelikle gökyüzünde bulunan Güneş Ay ve Yıldızın özel olarak kutsiyet verilmesinin sebebinin göğün en üst makamının Tanrı'nın makamı olması ve kötülüklerin anası kabul edilen karanlığı kovduğu için onun çadırının altında bulunduğu ve bu sebeplerden gökyüzünün de Türklerce kutsal sayıldığı bilinmektedir. Kadim Türklerin bazı gezegen ve yıldızlara isimler verip bunları kutsal saydıkları da olmuştur. Venüs gezegeni ve yıldız olarak da kabul edilen Çolpan... Türklerin takvim bilgisinde önemli rol oynayan Jüpiter yıldızına Ongay... Merkür yıldızına Ülker (İki isim arasındaki benzerlik de dikkat çekici)... Göğün direği olarak inanılan Kutup yıldızına da Demir Kazık denilmektedir. Yıldızlar arasında güneş de dahil hepsinden üstün konumda olan bir yıldız var ki Demir Kazıktır. Aynı Kabe'nin tavaf edilişi gibi bu yıldızın sabit durup bütün gezegen ve yıldızların çevresinde döndüğü İslam öncesi Türklerin inançları arasındadır. Tatarlarının geçmişte gök kubbeyi çadır gibi düşünüp Yakutlar ise

bu inançla birlikte bu çadırı orta direk gibi tutan Çolpan Yıldızı olduğuna inanırlarmış. Çolpan yıldızının Tanrının ışıklı ülkesi olduğunu düşünüp, gök ve yeri, ruh alemi ile madde dünyasını birleştiren, Tanrı ile insan arasındaki sınır görevinde olan bir kapı olarak düşündüklerini öğreniyoruz(4). Bayrağımızdaki Ay ve Yıldızın da Türk kozmolojisiyle ilgili bir sembol olarak görebiliriz. Bu sembolü de ayrıca Türgiş döneminden kalma bir parada da görürüz (6).

Türklerin uzay veya evrene bakış açısının yaşam ve geleneklerinde de yaşatıldığını çadır ve çadır mezarlarından anlaşıldığına dair veriler bulunmakta. Özellikle Müslüman Türk tarihinde yaygın olarak gördüğümüz Türbe ve Kümbet mimarisinin Müslümanlıktan önceki Uygurların tapınaklarında da var olup bunun daha da eskiye gittiği bilgisi verilirken bunlarda da Türk Mitolojisi, Kozmolojisi ve Kozmogonisinin etkisinin de varlığını öğreniyoruz. (7) Türk kültüründe çadırın evrenin küçük bir modeli (mikrokozmos) olarak görülüp dairesel yapısının da kubbeyi temsil ettiğini öğreniyoruz. Bu kozmolojik inancın da çadır mezarların oluşumunda etkili olup çadırın üst kısmının gökyüzünü temsil edip direklerin ise yeri ve göğü bağlayan ek seni temsil ettiğini öğreniyoruz. Çadırın ortasındaki ocağın da evreni temsil ettiği bilgisi verilir.

Bütün bir varlık alemini dünya ve dünya dışı olarak ele aldığımızda dünya dışındaki Yıldız, Güneş ve Ay gibi öğelere de Türklerin eril ve dişil anlam verdiği gibi bazı hayvanları da bunlar için bir sembol olarak gösterdiklerini anlıyoruz. Mesela güneşe dişil bir anlam yükleyen Türklerin ay için de eril anlam yükleyip ay dede adının da buradan geldiğini öğreniyoruz. Bununla ilgili bir örnek olarak Anadolu Selçuklularına ait bazı mimari eserlerin taş kabartmalarında erkeği ifade eden baş tasvirlerinin daire içinde olup kadını ifade eden Hilal şekli içinde ele alındığını öğreniyoruz. Müslüman Türk tarihi ile de ilgili olarak Türk Hilali'nin Anadolu'da ilk kez 1064 yılında Ani'yi fetheden Büyük Selçuklular tarafından camiye çevrilen Ani Katedralinin amblemi olarak görüldüğü bilgisi de verilir. (1), (2), (3).

Karşıt Ruhlar Ve İyeler

Prof. Dr. Fuzuli Bayat'dan öğrendiğimiz Türk Mitolojik sisteminin ana temellerinde yer alan İyelik Kültüründen de anlaşılacağı gibi Tanrıdan sonra birçok Tanrısal iyelerin varlığını da öğreniyoruz. Bunların arasında Tahtı ay ve güneşin ötesinde olan... Yapılan iyiliklerden sorumlu... Gök cisimlerini yönetip yağmur, gök gürültüsü, yıldırım gibi doğa olaylarından sorumlu olması Semavi inançlardaki Hz. Mikail inancı ile benzerlik gösteren... Kızları ve oğulları insan şeklinde olan Bay Ülgen'in çok önemli bir konumda olduğunu öğreniyoruz. Bay Ülgen ya da Ülgen'in bir diğer adıyla Karakuş olan Kartal şeklinde olduğu bilgisi verilirken özellikle Selçuklularda dikkatimizi çeken çift başlı kartalın da Ülgen ile ilişkilendirildiği bilgisi verilir. Ülgen ile birlikte iyi ruhlar zümresindeki bazı konulardan sorumlu varlıkların Yayık, Suyla, Utkucu ve Karlık adında gök kökenli varlıkların da adları verilir. İslam da dahil diğer Semavi Dinler ile birlikte birçok inançta var olan İblis Kadim Türklerde Erlik ya da Erlik Han adı ile yer altında tahtı bulunan Albız gibi bir çok kötü ruhların hükümdarı anlamında Han adı ile nitelendirilen varlığa inanılır. Aslında Erlik ya da Erlik Hanı da Ülgen'in karşıtı ve baş rakibi olarak görebiliriz.

Türk mitolojisinde büyük değer verilen ve dişil özelliklere sahip Tanrısal varlıklar arasında Ülgen'e var etme ilhamını veren... Ulusu koruyan ve ulus anası da denilen... İngilizce ye de adının geçme olasılığını da düşündüğümüz Ana Maygıl ya da bir diğer adıyla Akene ile birlikte çocukları ve hayvan yavrularını koruyan ve Türk Mitolojisinde sıkça adı geçen Umay'ı iyilikle sorumlu dişil ruhlar arasında görürüz.

Mucizevi bir doğum sonucunda babasız dünyaya gelmiş... Akınlar ve kahramanlıkları ile uzun destanlarda işlenen... Asıl adı Büke beligte olan Gezer Han da Türk mitolojisindeki önemli iyeler arasında. Dağların ruhunu simgeleyen Altay Han... Okçu nişancı anlamına gelip her şeyi bilmek ile sorumlu Mergen... Göğün Dokuzuncu katında oturup savaşlardan sorumlu Kızagan... Ülgen'in habercisi olup gökten haber alan Yayık Han... Kurbanı Ülgene ileten Utkucu... Güzelliğin sembolü olan Yunan Mitolojisinde Afrodit

ile aynı olan Ayısıt... Yeryüzünden sorumlu olan Ötügen Ana... Ateşten sorumlu Ak saçlı kadın olarak tasvir edilen Od Ana Türk mitolojisindeki bir diğer örnek iyeler arasındadır.

Devlet-i Ali Selçuk armasında da tasvir edilen... Göğün kapısını bekleyen... Yakutların Öksökö Kuşu olarak andıkları... Gök direklerinin veya kayın ağacının tepesinde tasvir edilip Ülgen'in sembolü olduğuna da inanılan... Gökten Yıldırım indirdiğine de inanılan Bakır tırnaklı Semrük Bürküt. Pınarlarda yaşadığına inanılan... İnsanlara zarar vermeyen... Beyaz giyimli peri kızları olarak tasvir edilen Su İyeleri ve bunlar gibi birçok yeryüzü ve gökyüzünden sorumlu varlıklar da Kadim Türklerin inançları arasındadır.

Toplumumuzda Cin olarak bildiğimiz varlıkların Türklerin inanışlarında da var olduğu bilinmektedir. Albastı, Karabasan, Karakoncolos adı verilen gece insanların üstüne oturarak hareketsiz bırakan canlı Kadim Türk inançlarında da vardır. Dede Korkut Hikayelerinde Tepegöz ün kız kardeşi olarak bilinip karanlık ormanlarda yaşayan... Tek korktuğu şey su olan... Kılıktan kılığa girip korkutucu sesler çıkaran... Halkın delirmesine neden olan Demir Tırnak... Her türlü insan ve hayvan kılığına giren... İnsanları gıdıklayıp gülmekten çatlatarak öldüren... Dört kızıl gözü, üç kolu ve üç bacağı olan orman cini Arçura veya Arçuri gibi Demonik varlık öğeleri de Kadim Türklerin inanışları arasındadır. Kırgızların İnanışına göre de hayvanları koruyup, üremesini sağlayan, kızdığı zaman telef etme riski de taşıyan, Kayıp Eren adının birleşimiyle oluşmuş iyiliksever Ruh olarak inanılan Kayberen de bir başka inanıştır. Çocukluğumuzda korkutma amaçlı kullanılan "Öcü" kelimesi ile anılan canlı ise kadim Türk inançları arasındadır. Bunlarla birlikte Yeşilçam filmlerinde de gördüğümüz Gulyabani adı verilen korkunç yaratığın köklerinin de Türk Mitolojisindeki Demonik varlıklar arasında yer aldığı bilgisi verilir. Korku filmlerine de örnek olabilecek birçok Türk Mitolojisine dayanan varlıklardan söz açılmışken dünya film sektöründe de Türk Mitolojisiyle de bağlantılı olan unsurlara da rastlarız. Bu konuda Batıya da yayılan Türk unsurlarının batılıları mi-

tolojik yönden de etkilediğini düşündüğümüz gibi ilk çağlarda da batıya giden Ön Türklerin inançlarıyla ilgili de bağlantı kurabiliriz. Toplumlar arası kültür, din ve mitolojik etkileşim ve alışverişler bu konunun merkezinde.

Yüzüklerin Efendisi gibi tarihi öğeler ile süslü Mitolojik kurgusallığın kadim Türk inanç ve destanlarına da benzer yönde olduğunu anlıyoruz. Oğuz Kağan destanındaki İtbarak, Dede Korkut destanlarındaki Tepegöz, Evren adı verilen Ejderha gibi bir çok öğelere benzerlik Avrupa'daki Mitolojik unsurlar ve Hikayeler den uyarlanan görsel ürünlerde de görüldüğü ilgi çekici bir durumdur. Vikingler ile ilgili liderleri Odin Marvel yapımı Thor filminde yer alıp, Thor'un kardeşi ve Odin'in diğer oğlu Loki'nin başlığında da daha önce bahsettiğim Türklerin kadim simgelerinden Boynuz görülmektedir(1), (2), (3), (8), (9).

Türklerde Hayvan Sembolizmi

Doğadaki canlılar arasında Hayvanların da insana faydası olan varlıklar olduğuna inanıp onlara önem vermekle birlikte onlara ayrı ayrı anlamlar yüklediklerine de inanabiliriz. Kadim Türklerin özel anlam yükleyip değer verdikleri başlıca hayvanlar Kurt (Börü), At, Kartal(Bürküt),Boğa, Geyik, Koç, Koyun ve Dağ Tekesinin olduğunu öğreniyoruz. Oğuz Türklerinde Kartal, Sungur ve Tuğrul adı verilen yırtıcı kuşlar ile birden fazla yırtıcı kuşu Oğuz Boylarının Altı koluna Ongun olarak simgeleştirdiklerini de öğreniyoruz.

Kadim Türklerin faydalandıkları At, Koç, Koyun, Keçi gibi hayvanlara vefa örneği sergilemelerinden dolayı önem verildiğini düşünürken Börü, Bürküt, Boğa ve Geyik gibi canlılara ise biraz daha üst değer vererek bunların Tanrı, Gökyüzü, Ruhlar alemi (Tasavvufdaki Berzah) ile bağlantılı ruhları (Tin) olan ve bu alemler arasında sanki görevli olduğu inanılan canlılar olduğu bilgisi verilir. Mesela eski Türklerde Gök-Börü adı verilen Bozkurt un Türklerde belirli dönemlerde bağımsızlık sembolü olması ile birlikte Destanlarında da anlaşılacağı gibi yol gösterici... İslam, Hristiyanlık ve Musevilikte özel bir önemi olan Hz. Cebrail in görevi gibi büyük ve önemli şahıslar ile (Oğuz Kağan gibi) konuşup bilgiler veren bir canlı algısının da var oldu-

ğunu anlıyoruz. Oğuz Türklerinde ayrıca Kurt adı verilip bağımsızlığın simgesi de olduğu için Kurt oluş kelimesinin günümüzdeki karşılığı olan Kurtuluş olduğu bilgisi verilir.

Bozkurt ile birlikte Oğuz Han destanında Oğuz Han a adını veren Ata Boğa adı ile kastedilen boğa ise Türkler için bir başka önemli hayvandır. Kadim Türklerde gökyüzüne bakan Ayça (Hilal) , ile Boğanın boynuzu aynı anlama gelip Yaratıcıya yakın olan insanların (Yalavaç veya Evliya) işaretleri (Hz. Zülkarneyn, Alp Er Tunga, Oğuz Han, Altın boynuz da bahsettiğim) boynuzlu Taç Oğuz Kağanın oğulları (Yani Türkmenler) için de tasvir edilir. Cüneyt Arkın'ın geçmişteki bir filminde de karşımıza çıkan Ala Geyik Kadim Türkler içinde öneme sahip bir canlı olduğunu da öğreniyoruz. Türk Halk masallarında da yaygın olarak görülen Ala Geyik'in Kadim Türkler arasında yeryüzünün sembolü ve ruhunu taşıdığına inanılırdı. Kadim Türklerce kaybolan yiğitlere de yol gösteren bir görevi olduğuna inanıldığına dair bilgiler de verilir.

Yüce Yaratıcı tarafından kahramanlık gösteren insanlara yardım amaçlı gönderilen... Beyaz veya siyah renkteki herkese görünmeyip görüldüğü zaman ortalıktan kaybolan... Kanatları olan Tulpar adlı efsanevi atın bir benzerini de Yunanlılarda Pegasus olarak görürüz. Bazı yerlerde Anka Kuşu ile özdeşleştirilen devasa büyüklükteki kartal olan Bürküt ile birlikte ayakları yere basmadan sürekli uçabilme özelliğine sahip... Günümüzde devlet kuşu ya da talih kuşu olarak anılan... Devlet-i Ali Osman döneminde hükümdarı nitelemek amacı ile kullanılan Hümayün adının kökü olan Hüma Kuşu da denilen... Cennet kuşu olarak da anılan Umay Kuşu Türkler arasında efsaneleştirilmiş canlılara örnektir. Türk mitolojisine de baktığımızda bunlarla birlikte birden fazla kuşun varlığını da öğrenirken Türklerin kuşlara da değer verdiğini anlarız. Türklerin değer verdiği bir diğer kuşun da Altay Şamanlarının davulları üzerinde kartal ile birlikte yer verilen Kaz adı verilen kuşun da olduğunu öğreniyoruz. Türk Mitolojisinde bilgiçlik ve akıllılık yönünden bir sembol olan Kaz kuşunun Kozmolojide de bir yıldız ile ilişkilendirildiğini öğreniyoruz. Türk inanışlarındaki birden fazla kuşun

da kozmolojik ve Tanrısal varlıklar ile de bağlantısı ön plana çıkar.

Türklerde inanılan bir diğer canlı ise dünyanın da dahil olduğu ve dünya dışı uzayı da niteleyen bir anlamda da kullanılan... Dünyanın dönmesinde ve sabit durmasında etkisi olduğuna inanılan... Dünyayı döndüren veya eviren anlamında kullanılan... Günümüzde Ejderha olarak kullanılan Evren'in de Türk mitolojisinde yeri olduğunu öğreniriz. Azerbaycan kökenli olup Anadolu Al-i Selçuk yönetiminde devletin üst kademesinde memur olan ve günümüzde esnaf ve sanatkarlar birliğinin kökü olan ahilik teşkilatında sembol haline gelen Nasureddin Hâce olarak anılıp Nasrettin Hoca karakterinin ilham kaynağı olarak işaret edilen... Moğollara karşı çetin mücadele verip ayrıca Mevlana ile de mücadele ettiği iddia edilen Ahi Evran'ın adının da Ejderha anlamında Evren olduğunu öğreniyoruz. Türk Mitolojisinde birden fazla Ejderha türünün de var olduğunu öğreniriz.

Bükrek ve Sangal gibi iyilik ve kötülük mücadelesi veren... Geldiği zaman gök gürleyip, şimşekler çakıp, karabulutlarla geldiğine inanılan, ay ve güneş tutulmasının sorumlusu olarak görülen Yelbeğen... Yeraltında Erlik Hanın (yani İblis) makamında bulunan... Ker Doydu Ya da Ker Yutpa olarak da anılan... Tengiz adlı büyük denizlerde gezen... Suratı Timsaha benzetilen devasa büyüklükteki Ker Abra da Kadim Türklerin inandığı Evren olarak anılan canlı sıfatına girmektedir. Sadece Çin'in simgesi olmayıp, Türk, Japon, Viking, Avrupa, İran kültürlerinde de inanılan ejderha ya da Evren anlaşılacağı üzere Türklerin bir üst kimliği olan Turani kavimlere özgü inanişe sahip, bu Kültürün ilişki içinde olduğu diğer Kültürler tarafından öğrenilen bir canlı olduğu da ihtimal unsurudur. Hunlar olarak bildiğimiz sarı zeminli bayrağın üzerinde de bu simge bulunur. Bu durumda bazı kültürel öğelerin bir merkez ve geçmişteki bir kaynaktan ortaya çıkıp başka kültürler arasında da benimsendiğini de söyleyebiliriz.

Oğuz Kağan destanından da öğrendiğimiz Türk illerinin Kuzeybatısında karanlık ülkelerde yaşayan... Oğuz Kağan'ın birçok kez yenik düştüğü... Çok tüylü köpek anlamına gelip yüzü köpek

vücudu insan olan İtbaraklar da Türklerdeki mükemmel kurgusallığın örneğidir (1), (2), (3), (4), (5), (8), (9).

Türk İncasında Yön Ve Renklere Verilen Anlam

Geçmişten gelen kadim Türk inançlarında yer ve yönler de anlam verildiği gibi renklerin de yönler de dahil olmak üzere birçok unsurun da renklerle tanımlandığını öğreniyoruz. Buna örnek olarak Kuzeyin Kara rengi ile tanımlanıp Batının Ak rengi ile tanımlanması ile birlikte yurdumuzdaki Akdeniz ve Karadeniz tanımlamasının da bu inançla bağlantısı olduğunu öğreniyoruz. Bununla birlikte Doğunun renginin Yeşil olup Güneyin rengi için ise Kızıl ya da Kırmızı rengi ile belirtilir. Sarı rengin ise merkezin rengi olduğunu öğrenirken de Oğuz Türklerinde Sarı, Kırmızı ve yeşil rengin de aynı anda kullanıldığını öğreniyoruz. Jean Paul Roux'dan da Tengri'nin renginin de gök rengi olduğunu öğreniyoruz.

Türklerde özellikle birden fazla renge özel anlamlar değerler verilirken bunların arasında Mavi, Ak (Beyaz), Al (Kırmızı), Kızıl Beyaz, Yeşil, Sarı ve Kara renkleri öncülük eder. Türklerde olduğu gibi Çinlilerde de yönleri renklerle gösterme özelliği olduğu bilgisi verilir. Prof. Dr. Bahaeddin Ögel'in verdiği bilgiler arasında Mete Han'ın Çin kuşatması sırasında Beyaz atların Batı, Kır atların Doğu, Siyah atların Kuzey ve Kırmızı atların da Güneyde yer aldıklarını öğreniyoruz.

Türklerin özellikle değer verdiği renklerin arasında Ak renginin ululuk, adalet ve güçlülük anlamları kazandığı görülür. Bununla birlikte Ülgen'i temsil eden renk olarak da beyaz rengi işaret edilir. Bir ululuk sembolü olarak Türklerin Ak renge değer verdiğinin bir göstergesi olarak da yöneticiler için Ak süyek (Ak kemik) ve yönetilenler için Kara süyek adlandırmalarını kullanmaları ön plana çıkar. Akkoyunlu hanedanına ait sancak ve bayrakların Ak renginde olduğu bilgisi verilirken de İran'daki Avar hanedanlığının da Beyaz bayrak kullandığı bilgisi verilir. Türklerde Ateşin de kutsal olduğu gibi Al (Kırmızı) renginin de ateşle bir bağlantısı olduğunu öğreniyoruz. Kazak ve Kırgızlarda bayrak adının Yalav olduğunu öğrenirken de

Abdülkadir İnan'ın bunula ilgili bu kelimenin de alav – alev kökünden geldiği belirtilir. Çin Kaynaklarında Gök Türk ve Uygur dönemlerinde Kırgızların hakanlarının otağında kırmızı bayrak bulunduğu bilgisi verilir. Türk bayrağımızda da Kırmızı – Beyaz renklerinin ön planda olduğunu öğrenirken bu iki renginde manevi ve milli anlamlar taşıdığını öğreniyoruz. Devlet – i Aliyye döneminde de kullanıldığı bilgisi verilirken de baş sancaklar ve baş alemlerin her zaman bu devlette ak ve al renginin kullanıldığını öğreniyoruz. III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinde de kalelere çekilen bayrağın beyaz ay yıldızlı al bayrak olduğunu öğreniyoruz.

Eski Türk incasındaki iyilik ile sembolleşip kutsiyet verilen Ülgen'in yedi oğlundan birinin Yeşil olduğunu öğrenirken bunun da yeşil anlamına geldiğini öğreniyoruz. Kamalık incasında bir ip üzerine asılmış sarı, kırmızı, yeşil ve beyaz bezlerin Kaman'a gök yolunu gösterdiğine dair bir inancın varlığı hakkında da bilgi verilir.

Bununla birlikte Aydınoğullarından Gazi Umur Bey'in gemisinde yeşil sancak bulunduğunu öğrenirken Barbaros'un bayrağının Yeşil renkte ve üzerinde Zülfikar şekli ile fetih ve zafer ayetlerinin yazılı olduğunu da öğreniyoruz. Daha önce de değinildiği gibi sarı renginin de dünyanın merkezinin sembolü olduğu bilgisini verirken Ülgen'in altın tahtının sembolü olarak da sarı renge işaret edilir.

Şarkılarda da karşımıza çıkan “ Sarı Çizmeli Mehmet Ağa “ sözü ile bağlantılı olarak Oğuz – Türkmen geleneğinde Kızıl Börk – Sarı Edik (çizme) geleneğini öğrenmemiz de bize ilginç gelebilir. Sarı ile Kırmızının da bir arada bulunduğu hükümlerlik sembollerinin de varlığı bazı Türk yönetimlerinde de kendisini gösterir. Bunlar arasında bayrak ve sancaklarda Sarı – Kırmızı rengi kullanan Türk yönetimleri arasında Halaç Türk Sultanlığı, İlhanlılar, Timurlu ve Babür, Memluk, Candaroğulları ve Devlet-i Aliyye olduğu bilgisi verilir. Daha önce de bahsedildiği gibi Sarı, Kırmızı ve Yeşil renklerinin üçünün bir arada kullanılan en eski Türk hükümdarlıkları arasında Gök Türklerin adı verilir. Bunların dışında Selçuklular

ve Devlet-i Aliyye'de de bu renklerin sancaklarda da kullanıldığını öğreniyoruz.

Türklerde aynı zamanda Kara renginin de birden fazla konuda kullanıldığını görürüz. Bu renk Türklerde hem olumlu ve hem de olumsuz anlamda kullanılırken hükümler rengi olarak kullanıldığını da öğreniyoruz. Türk inançlarında Ak ve Kara ruh ayrımı yapılırken de Erlik için büyük Kara ruh olduğu inancı da dikkatimizi çeker. Bunlarla birlikte Türklerde bayrak ve sancaklar arasında da Kara rengini görürken buna örnek olarak Kınık boyu, Gazneliler, Anadolu Selçukluları, Harzemşahlar, Salgurlular ve Devlet-i Aliyye'de Asakir-i Mansure-i Muhammediyye birliklerinde de Kara rengi görülür. Yurdumuzda soy adları ve Kabile (Urug) adlarında da Kara ile başlayan bolca örnekleri gördüğümüz gibi toplumsal ve yönetsel anlamda hem olumlu ve hem de olumsuz bir kullanım da karşımıza çıkar (2), (10), (12).

Eski Türk İnancıyla İslamın Ortak ve Benzer Yönleri

Eski Türk inancına baktığımızda İslam dini ile benzer ve ortak yönlerinin olduğunu da anlarız. Mesela Tengri ve Allah'ın aynı özellikler taşıması ile birlikte cin, melek ve şeytan inancının varlığı bu benzer ve ortak unsurlar arasında. Buna ek olarak öldükten sonraki ikinci yaşam ve kurban kesme geleneğini de ekleyebiliriz. Türklerdeki ölü ve mezar kültürünün eski Türk dini ile ilgili olup İslam dini esasları arasında görülmediğine dair bilgi verilirken toplumun birçoğunda ise dini bir gereklilik olarak görüldüğünü anlıyoruz. Bu unsur için ise İslam zannedilen eski Türk inancı olarak görebiliriz. Toplumda da eski Türk inancıyla ilgili birçok inancın İslam dini ile ilgili olduğunu düşünenlerin varlığını da anlıyoruz.

İslam ve eski Türk inancı arasındaki ortaklık arasında Yaratıcının özellikleri ön plana çıkar. Türklerde Yaratıcının ezeli ve ebedi, yüce, kudretli, evreni yaratan, buyruk veren ve insanlara karşı baskı yapan, ölümden başka cezası olmayan, ölen kişinin ruhunun kuş olup ona ulaştığı, kartal ve şahinleri haberci olarak kullanan olarak tasvir edilir. İslam'daki katı Allah inancı tersine Türklerin Yaratıcıya bakış açısının daha esnek olduğuna dair

bilgiler de verilir.

Bu yazı dizisindeki daha önceki yazılara baktığımızda da İslam'da yer alan cin, melek ve şeytan öğelerinin farklı adlarda Türklerde de yer aldığını öğreniyoruz. İslam dışındaki diğer semavi dinlerde de bu ortak inançların varlığını görürken aklımıza gelen unsurun geçmişten günümüze dünyadaki bütün inanç yapılarının farklılıklar göstermesiyle beraber ortak bir kökten geldiği düşüncesidir. Mesela küçük bir örnek olarak Antik Mısır inancında da öldükten sonra dirilmenin var olduğunu da öğrenirken Tengri inancı, İslam, Hristiyanlık ve Musevilikte de bunun varlığını öğreniriz.

Ayrıca eski Türk inancıyla birlikte ortak bir yapıya sahip diğer inançlar arasında Zerdüştilik, kısmen Mitraizm, Manihaizm ve Budizm'in olduğunu da Prof. Dr. Fuzuli Bayat dan öğreniyoruz. Bu durumda bize uluslararası inançlarda ortak bir kökün varlığını düşündürür.

Eski Türk inancında Tengri'nin doğa işlerini denetlediğine dair bir inancın varlığını Kaşgarlı Mahmud'un Divanu Lügati't Türk adlı eserinden de öğrenirken İslam dinin ana kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'de de buna dair bilgi verildiğini de öğreniyoruz (Nahl 16/15, 81 ; Yasin 36/42; Zuhuruf 43/10)(13).

Bilindiği gibi bir de Eski Türklerin Törelерinin ahlaki ve toplumsal yapıyla ilgili kurallarının İslam'daki ahlak ve toplumsal yapı ile ilgili unsurlar ile uyumlu olduğu bilgisi verilir. Türk Töresindeki dürüstlük, büyüklere saygı, yardımseverlik, yetimi gözetme ve aile birliğine verilen önemin İslam ahlakı ile ortak yönlü olduğunu öğreniyoruz. Türk ahlakı ile ilgili dürüstlüğe verilen önemin bir örneğinin Bizanslıların Gök Türkler ile yaptıkları ittifaka uygun hareket etmemesi üzerine Bizans topraklarına giden Türk Şadi'nın Bizans elçisine yalancı olduklarını söyleyerek “ on diliniz var ama hileniz birdir” diyerek on parmağını azına sokması olduğunu belirtebiliriz (14). Eski Türk inanışları ile İslam dininin ortak özelliklerinden birisinin de Gazi ve Alp kavramı olduğunu belirtebiliriz. İslam dinindeki Gazilik ve şehitlik kavramı ile eski Türklerdeki kahramanlık ve savaşçılık ruhunu temsil eden Alp kavramında da ortaklığın görülmesi iki

inanç arasındaki ortak yönlerden sayılır.

Türkiye'mizdeki Türk tarihçileri arasında önemli bir konumda bulunan Prof. Dr. Osman Karatay'ın İran ile Turan adlı eserinde İslam dini ile ilgili ilgi çekici bir açıklama görürüz. Bu açıklamada İslam'ın yepyeni ve farklı bir din olup önceki ilahi dinlerin devamı ve mirasçısı olduğunu belirtmesi de İslam dininin evrensel yönü ile ilgili. Ayrıca İslam'ın eski dinlerin yenileyicisi olduğunu belirtmesi ile dünyadaki birçok inançta var olan ortak bir yön ile ilgili olduğunu düşünürüz. İslam'ın büsbütün yeni bir dünya kurması ve Müslümanların Hz. Musa ve Hz. İsa'ya da inanmalarının da diğer semavi dinler ile bağlantısı olduğunu bize gösterir. Bu örneklerle de konuyu daha iyi anlamış oluruz (15).

Müslümanlığı kitleler halinde kabul eden Türkler arasında eski inançlarından hala yaşatılan öğelerin varlığını da öğreniyoruz. Bazı Türkmen Babalarının kendilerini çoğu zaman Şii diye tanıtırken aslında eski Şamanların mirasçıları olduğunu öğrenmemiz bize ilginç gelebilir. Fransız tarihçi Jean Paul Roux'un da bu durumla ilgili Türklerin hangi inancı benimserse benimsenin eski inançlarından hala unsurları taşıdığını belirtmesi de Türklerin inanca dayalı geleneksel alışkanlıklarının hala devam ettiğinin göstergesi olarak sayabiliriz (10).

Sonuç

Sonuç olarak Türklerin düşünce ve inanç dünyası, yalnızca dinî kabullerden ibaret olmayan; mitoloji, kozmogoni, kozmoloji, tabiat tasavvuru, atalar kültü, ruhlar anlayışı ve sembolik dünya görüşüyle şekillenen geniş bir anlam alanına sahiptir. Türkler, evreni ve varlığı anlamlandırırken gök, yer, su, dağ, ağaç, ateş, güneş, ay ve yıldız gibi unsurları sıradan tabiat varlıkları olarak görmemiş; onları Yaratıcı'nın kudretini ve düzenini hatırlatan kutsal işaretler olarak değerlendirmiştir. Bu bakımdan eski Türk inancı, insan ile tabiat arasında kopukluk değil, karşılıklı saygı ve sorumluluk ilişkisi kuran bütüncül bir dünya görüşü ortaya koymaktadır.

Makalede ele alınan Tanrı, Yer-Su ve Atalar kültü, Türk inanç sisteminin ana omurgasını oluşturmaktadır. Tengri inancı, varlığı yaratan, düzen-

leyen ve insana töre üzerinden sorumluluk yükleyen yüce kudret anlayışını temsil ederken; Yer-Su inancı, doğaya duyulan saygının dinî ve kültürel temelini göstermektedir. Atalar kültü ise geçmişle bağ kurma, soy bilincini koruma ve toplumsal hafızayı canlı tutma işleviyle Türk kimliğinin sürekliliğine katkı sağlamıştır. Böylece Türk inanç dünyasında Tanrı, tabiat ve insan birbirinden kopuk değil; aynı düzenin birbirini tamamlayan unsurları olarak düşünülmüştür.

Türk mitolojisinde yer alan iyeler, koruyucu ruhlar, demonik varlıklar ve hayvan sembolleri de bu düşünce sisteminin zenginliğini göstermektedir. Bozkurt, kartal, at, geyik, boğa, ejderha ve kuş motifleri yalnızca destanî ya da masalsı unsurlar değildir; bunlar Türklerin bağımsızlık, güç, yol göstericilik, gökle bağlantı, bereket ve kutsallık gibi kavramları semboller aracılığıyla ifade etme biçimleridir. Aynı şekilde yönler ve renklere verilen anlamlar da Türklerin evreni düzenli, hiyerarşik ve sembolik bir bütün olarak kavradığını göstermektedir. Bu nedenle Türk mitolojisi, sadece geçmişe ait anlatılar toplamı değil, Türk kültürünün düşünme biçimini anlamaya yarayan temel kaynaklardan biridir.

Eski Türk inancı ile İslam arasındaki benzerlikler de Türklerin İslamiyet'i kabul sürecinde yaşadığı kültürel devamlılığı açıklamaktadır. Tengri ile Allah tasavvuru arasında kurulan yakınlık, kurban geleneği, ahiret inancı, melek-cin-şeytan benzeri varlık anlayışları ve ahlaki ilkelerdeki ortaklıklar, Türklerin İslamiyet'i benimserken eski inanç dünyalarındaki bazı unsurları tamamen terk etmediklerini göstermektedir. Ancak bu durum basit bir karışım olarak değil, tarihî ve kültürel süreklilik içinde değerlendirilmelidir. Türkler, İslamiyet'i kabul ettikten sonra da eski inançlarından gelen tabiat sevgisi, atalara saygı, kahramanlık, töre ve sembolik düşünme mirasını yeni dinî çerçeve içinde yaşatmayı sürdürmüştür.

Genel olarak değerlendirildiğinde Türklerin düşünce ve inanç dünyası, evreni anlamlandırma çabasının millî hafıza, mitolojik sembolizm ve dinî tecrübe ile birleşmiş özgün bir örneğidir. Bu dünya görüşü, Türklerin yalnızca savaşı ya da göçebe bir

toplum olmadığını; aynı zamanda derin bir kozmolojiye, gelişmiş bir sembol sistemine ve güçlü bir ahlaki düzene sahip olduklarını göstermektedir. Bu nedenle Türk mitolojisi ve eski Türk inançları, geçmişin folklorik kalıntıları olarak değil, Türk kimliğinin, kültürel devamlılığının ve medeniyet tasavvurunun anlaşılması için temel başvuru alanları olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak bu makale, Türklerin düşünce ve inanç dünyasını mitoloji, yaratılış tasavvuru, tabiat kültürleri, kozmolojik semboller, iyeler, hayvan sembolizmi, renk-yön anlayışı ve İslamiyet'le kurulan kültürel süreklilik bağlamında ele almıştır. Türklerin varlık âlemini yalnızca maddi unsurlardan ibaret görmediği; gök, yer, su, dağ, ağaç, ateş, güneş, ay ve yıldız gibi unsurlara kutsal ve sembolik anlamlar yüklediği görülmektedir. Tengri inancı, Yer-Su kültü ve Atalar kültü, eski Türk inanç sisteminin temelini oluştururken; bozkurt, kartal, at, geyik, boğa ve ejderha gibi hayvan sembolleri de Türklerin evren, güç, bağımsızlık, koruyuculuk ve kutsallık anlayışını yansıtmaktadır. Bunun yanında yönlere ve renklere verilen anlamlar, Türklerin dünyayı düzenli, anlamlı ve sembolik bir bütün olarak kavradığını göstermektedir.

İslamiyet'in kabulünden sonra ise eski Türk inancına ait bazı unsurların tamamen kaybolmadığı, yeni dinî yapı içinde farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Bu yönüyle Türk inanç dünyası, geçmişten günümüze uzanan kültürel hafızanın, mitolojik düşüncenin ve dinî tecrübenin birleştiği zengin bir medeniyet mirası olarak değerlendirilmelidir. Türk inanç dünyası, geçmişin hafızasını bugünün kimliğine taşıyan derin bir medeniyet mirasıdır.

Kaynakça

(1) Bayat, F. (2015). Türk Mitolojik Sistemi 1, Ötüken Neşriyat, İstanbul. s. 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 25, 30, 36, 39, 43, 47, 53, 55, 167, 188, 291, 309.

(2)Ögel, B. (2010). Türk Mitolojisi 5, Türk Tarih Kurumu, Ankara. s. 29, 40, 49, 69, 92, 109, 129, 134, 277, 278, 279, 285, 303, 317, 364, 569, 592, 597, 599.

(3) Çoruhlu, Y. (2023). Türk Mitolojisinin

Kısa Tarihi 3, Alfa Yayınları İstanbul. s. 56, 57, 65, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 80, 227, 228, 233, 242.

(4) Uslu, B. (2017). Türk Mitolojisi, Kamer Yayınları İstanbul s. 21, 23, 25, 27, 43, 44, 45, 72, 126, 143, 145, 147, 215, 227,231, 232, 292, 320, 334.

(5) Erdoğan, B. (2007). Sorularla Türk Mitolojisi, Pozitif Yayınları İstanbul s. 13, 14, 25, 52, 53, 56, 57, 60, 68, 69, 71, 77, 105, 131, 132, 135, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 153, 157, 160, 177,

(6)) Prof. Dr. Necati Demir Türgiş Devleti Ötüken Neşriyat Beyoğlu / İstanbul 2023 S. 17.

(7)) Prof. Dr. Ahmet Taşağıl – Pelin Çift, İslamiyet Öncesi Türkler Yeditepe Yayınevi, 2. Baskı Mart 2022 Çağaloğlu/İstanbul, s. 100, 101, 102.

(8) Ziya Gökalp Türk Töresi Ötüken Neşriyat 7. Basım 2014 Beyoğlu İstanbul S. 50, 51, 99, 137, 145, 160, 170, 174.

(9) Celal Beydili. Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük. Çeviren : Eren Ercan. Yurt Kitap Yayın, Kızılay / Ankara 2004 S. 32, 33, 37, 66, 67, 113, 114, 115, 142, 143, 154, 171, 192, 223, 295, 298, 303, 313, 463.

(10) Jean Paul Roux. Türklerin Tarihi, Pasifikten Akdeniz'e 2000 Yıl. Kabalcı Yayınevi, Yedinci Basım Ağustos 2010 Çağaloğlu İstanbul. s. 44, 120, 147, 148, 149, 244, 245, 246, 247.

(11) Mustafa Necati Sepetçioğlu. Yaratılış ve Türeyiş Türk Destanı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Ankara 1965. S. 15, 16, 17, 18, 31.

(12) Reşat Genç. Türk İnanışları ile milli geleneklerinde Renkler ve Sarı Kırmızı Yeşil. Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları. Ankara 1999 s. 6, 8, 9, 10, 11, 14, 15, 17, 18, 20, 21, 22, 23, 27, 28.

(13) Hayrettin İhsan Erkoç Türklerin İslamiyete Geçiş Sürecinde Tengri ve Allah Algıları. DTFC Dergisi 58. 1 (2018) s. 301, 302, 303, 305, 306, 313, 319.

(14) Prof. Dr. Ahmet Taşağıl Bozkırın Kağanlıkları Kronik Kitap İstanbul 2021 s. 123.

(15) Osman Karatay İran İle Turan Ötüken Neşriyat 2. Baskı 2012 Beyoğlu İstanbul s. 29.